

TÜRKİYE’NİN KENTSEL DÖNÜŞÜM POLİTİKALARI KARŞISINDA BARINMA VE KONUT HAKKI

Cihan Uzunçarşılı Baysal

“Kent, insanın içinde yaşadığı dünyayı yeniden yapma, gönlünün çektiği biçime daha fazla getirme yönündeki en başarılı girişimidir. Fakat kent insanın yarattığı dünyaysa eğer, bundan dolayı içinde yaşamaya mahkûm edildiği dünyadır da. Dolayısıyla, insan kenti yaparken, dolaylı olarak ve yaptığı işin doğasını açıkça anlıyor olmaksızın, kendini yeniden yapmıştır.”

Robert Park

Giriş

19. yüzyıldan bu yana Batı’da kentsel yenileme/canlandırma, soylulaştırma vb. çeşitli isimler altında uygulanan ancak ekonominin çarklarının kentsel rant üzerinden döndüğü 80’lerden itibaren tüm dünyada ivme kazanan kentsel dönüşüm (KD), 2000’li yıllarla büyük şehirler ve özellikle İstanbul bağlamında Türkiye’de de gündeme geldi. Dönüşüm yasalarının çıktığı 2005 itibarıyla gündeme oturan, projelerin sonuçlarının görünür olmasıyla kamuoyunda tartışılmaya başlanan, Sulukule, Emek, çılgın projeler, yeni kentler/yerleşimler vb. ile de gündem yaratan bir kavram oldu. Son senelerde, İstanbullular olarak, KD alanı ilan edilen bir bölge ya da mahalle ile uyanmadığımız gün kalmadı desek yeridir.

Mevzuatta yer aldığı üzere, sit alanlarındaki *“yıpranan ve özelliğini kaybetmeye yüz tutmuş bölgelerin... yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması¹”,* amacıyla kentsel yenileme; ya da, belediye sınırları içinde, *“konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla”,* *“...üzerinde yapı olan ya da olmayan, imarlı veya imarsız”,* kısaca Türkiye sınırları içinde neredeyse tüm alanlarda, *kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri²* uygulanabilir. Böylece çarpık kentleşmenin ve kentsel yıpranmanın önlenerek kentin ‘çöküntü’ bölgelerinden ‘temizleneceği’, daha sağlıklı, emniyetli ve yaşanabilir kentler inşa edileceği öne sürülmektedir.

Mevzuattan çıkıp, merkezi ve yerel yönetimlerin söylemlerini incelediğimizde ise, kentsel yenileme/dönüşümün, kentlere dokunarak kentlileri tüm çirkinlik, kötülük ve tehlikelere karşı koruyacak bir sihirli değnek olarak sunulduğunu görürüz; memleketin tüm problemleri dönüşüm ile halledilebilecektir:

¹ <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5366.html>

² http://www.legalisplatform.net/hukuk_metinleri/5998%20Sayılı%20Yasa.pdf

“Bize göre terörün arkasında gecekondulaşma da var. Ülkemizin ana sorunları öncelikle terör, terörden sonra cari açık, ondan sonra da çarpık yapılaşmadır. Bu birbirine bağlı problemleri çözmek için elimizden gelen en üstün gayreti göstereceğiz³”

Van depremi ertesinde çok daha gür ve *deprem dönüşümü* adı altında telaffuz edilmeye başlanan KD, bu kez, yukarıda sayılanların yanı sıra depreme karşı acil önlem olarak da savunulmaya başlandı. Yukarıda alıntılanan yasal mekanizmalardaki müphemlik (yıpranma/ özelliğini kaybetme/eskiyen kent kısımları ile ne kastedildiği ilgili yasalar ve yönetmeliklerde açıklanmaz) ve ayrıca geniş kapsamlılık (imarlı veya imarsız, üzerinde yapı olan veya olmayan) nedeniyle, kentsel dönüşüm/yenileme projeleri, askeri bölgeler ile elçilikler hariç, her alanda kısıtlanmadan uygulanabilir projelerdir. Hemen her bölgeyi kapsama alanına alan mevzuat, anlaşılınan iktidar tarafından yetersiz bulunmuş olacak ki, bu kez ardındaki ‘acele kamulaştırma’ baskısı ile yepyeni bir dönüşüm tasarısı, deprem paranoyamızı kendine ad yaparak beklemededir.

Mekâna yapılan her müdahale sadece mekânı değil mekânla hayat bulan ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkileri hatta iktidar ilişkilerini bile yeniden inşa edeceğinden, müdahale basit bir mekân değişikliği boyutunu aşarak mekânla ilişkili tüm bu ilişkiler üzerinde olumlu/olumsuz etkiler yaratabilir. Ciddi bir mekân müdahalesi olarak KD, kenti yeni baştan tanzim edip şekillendirirken, nasıl bir kent inşa etmektedir? KD, kentlerin tüm problemlerine gerçekten deva mıdır, yoksa başka bir ajandası mı vardır? KD ile çeşitli sosyal sınıflar ve iktidarlar arasında ne gibi ilişkiler bulunur? Dönüşüm projelerinin kazanan ve kaybedenleri kimlerdir? Ve son olarak, ulusal-üstü insan hakları mekanizmaları çerçevesinde Barınma/Konut Hakkı ve son zamanların yükselen talebi Kent Hakkı karşısında KD politikaları nasıl konumlanmaktadır? Çalışmada bu sorulara yanıt arayacağız.

I- Kentsel Dönüşüm: Yerinden Etme Süreci ve Mülksüzleştirme Yoluyla Birikim

Yetmişlerin sonlarında meydana gelen ekonomik krizin ardından, gelişmiş ülkelerde Fordist refah devleti, üçüncü dünyada ise kalkınmacı popülizmin yara almasıyla, ülkelerin gelir dağılımı, tüketim kalıpları ve hayat tarzlarında ayrışma ve eşitsizlikler başladı⁴; ardından, kapitalistler ve muhalifleri arasında ‘zoraki bir nikâh’ olan Refah Devleti modeli, iki kutuplu dünyanın sonlanmasıyla, yerini tamamen serbest piyasa ekonomisine terk etti⁵. Böylece, önceki dönemde var olan büyük sermaye, işçi sendikaları ve müdahaleci devlet arasındaki toplumsal uzlaşma son bularak yaşamın her alanını hatta kenti ve doğayı bile metalaştıran rant odaklı neoliberal ekonomik düzene geçildi. Seksenli yıllardan bugüne birçok ülkede kamuya ait malvarlıkları ile hizmetlerin özelleştirildiği, küresel sermayenin dolaşımının

³ Erdoğan Bayraktar, İstanbul’da ARTIK eylem zamanı,

http://www.erdoganbayraktar.com/tr/yazilar/istanbulda_eylem_zamani.html

⁴ Çağlar Keyder, ‘Arka Plan’, Çağlar Keyder (ed.), İstanbul Küresel ile Yerel Arasında (çev. Sungur Savran), İstanbul 2000, s. 34.

⁵ Arif Hasan, ‘The World Class City Concept and its Repercussions on Urban Planning for Cities in the Asia-Pacific Region’, IAPS-CSDE Network Symposium, İstanbul 12-16 Ekim 2009.

önündeki engellerin kaldırılarak korumacılığın azaltıldığı ve ulus devletlerin ekonomik ve sosyal alanlardaki rollerinin önemsizleşerek bu alanların piyasa mekanizmalarına terk edildiği⁶ bir *'ekonomik-sosyal haklar ihlali'* dönemi yaşamaktayız.

Yeni dönemde, sermaye, sanayi gibi üretken yatırım alanlarından çekilerek hizmetler, finans ve turizm gibi sektörler yöneltmektedir. Bu vites değişimi sonucunda kentlerde büyük emek gücüne ihtiyaç kalmadığından, emekçi nüfusları artık kolaylıkla gözden çıkartılabilir olmuştur. Küreselleşen sermaye ve konut pazarlarının sermaye birikimleri için kentsel arazilere olan gereksinimleri, gözden çıkarılan emekçilerin mahalleleri üzerinden sağlanacaktır. Alt gelir gruplarının mekânları olan ve çöküntü sıfatıyla damgalanan alanlar ile enformel yerleşim yerlerinin KD yoluyla tasfiyeleri sonucu buralar pahalı projelere açılır. KD burada devreye girer; kabaca, sermaye birikiminin veya artığın kentlerin dönüştürülmeleri ile emilmesidir ve kent yoksullarını *'yerinden etme süreci'* ile *'mülksüzleştirme yoluyla birikim'* gibi iki kritik faktörü içerir⁷.

Ekonominin çarklarının sanayi yerine arazi rantı üzerinden döndüğü ve kentsel politikaların da neoliberal ekonomik politikalarca şekillendirildiği sistemde, insan odaklı kent yönetiminin yerini rant-odaklı kentsel girişimcilik almıştır. Kentlerin fiziki ve toplumsal formları giderek artan bir şekilde küresel sermaye tarafından tayin edilmekte ve arazi kullanımında insani değerler ile sosyal ve çevresel koşullar göz ardı edilmektedir⁸. Kentin kullanım değeri, özetle, sağlıklı barınma ve çalışma koşullarına sahip mekânlar, toplumsal gelişme alanları, kültürel gereksinimlerin karşılanabilmesi, kamu kaynakları ile arazi kullanımının *kamu yararı* doğrultusunda yapılması gözden çıkarılırken, kent, değişim değeri ile öne çıkar. Kentsel rantı arttırıcı ve kenti sermayeye cazip kılan spekülasyon yatırımları ve altyapı çalışmaları kentsel mekânı yaşam alanı olmaktan çıkartarak metalaştırır⁹. İnşaat şirketleri, yatırımcılar, devlet kurumları, bürokratlar ve politikacılar ile merkezi ve yerel yöneticilerden oluşan güçlü bir ilişkiler ağı yeni düzenin yeni aktörleridir. Kentsel rantın sermayeye pazarlanmasının yasal altyapısı ve düzeni artık devlet üzerinden sağlanmaya başlanmıştır. Nitekim bir devlet kurumu olan Toplu Konut İdaresi (TOKİ), aşağıda görüleceği üzere, böyle bir işlevi gerçekleştirmektedir. Yine Türkiye örneğinden bakarsak, yöneticilerin depreme karşı önlemlerle vatandaşları için emniyetli kentler inşa etmeye çalışacakları yerde, deprem vergileriyle duble yollar ve arazi rantını arttıran çılgın projeler girişimciliğine soyunduklarını görürüz.

Neoliberalizmin kentsel düzeninde, Dünya Kenti ya da Küresel Kent gibi marka sıfatlar sermayeyi cezbetmek üzere yarışan kentler için hedeftir. Bu yeni kent tipolojisi ülke gelişiminin lokomotifleri olarak planlanır. Görünür olan tablo, ikonik mimarisi, şık mahalleleri,

⁶ David Harvey, 'Kapitalist Kent', (çev. Ebru Kılıç), New Left Review 2008-Türkiye Seçkisi, Agora Kitaplığı 2009. Mike Davis, Gecekondu Gezegeni (çev. Gürol Koca), İstanbul, 2007; Neil Brenner, Peter Marcuse, Peter and Margrit Mayer, (2009) 'Cities for people, not for profit', City, 13: 2, s..176-184

⁷ age

⁸ Arif Hasan, 'The World Class City Concept and its Repercussions on Urban Planning for Cities in the Asia-Pacific Region', IAPS-CSDE Network Symposium, İstanbul 12-16 Ekim 2009.

⁹ Ali Ekber Doğan, Eğreti Kamusalılık, İstanbul 2007, s.18

alışveriş merkezleri, 5 yıldızlı otelleri, steril mekânları, otobanları, köprüleri, gökdelenleri, ticari, turistik, finans, hizmet sektörlerinden en az birindeki rolü, kültürel ve spor etkinlikleri vb. ile arzu nesnesi olarak küresel sermayeye pazarlanabilecek bir kenttir¹⁰. Kentlerin, gösteri toplumunun arzularına uygun turistik zevklere göre yapılandırılmış birer ziyaret ve görüntü mekânına dönüştürülerek müzeleştirilmelerine ya da Walt Disney'in tema parklarına giderek benzemelerinden dolayı Disneyleştirilmelerine¹¹ tanık oluruz. Kentin çirkin, kirli vb. tüm olumsuz yönleri ile kendine özgü karakteristiklerini gözlerden saklayarak hijyenik ve hoş giden bir kent yaratmaya yönelik eylemler böyle adlandırılır. Dünya kentleri, bir Disneyleştirilme süreci ile küresel sermayeyi kentlerine getirme yarışına girerek birbirlerinin tıpkısı kişilsiz kentlere dönüşmektedirler. Bu yeni paradigmadaki tablonun görünmeyen yüzü ise, kentlerin gelişmelerini kent yoksullarının yaşam alanlarından ve mahallelerinden tasfiyesi üzerinden kurmalarıdır. Yoksullar, daha yoksullaştırılarak, mülksüzleştirilerek ve yoksunlaştırılarak kentlerin çeperlerine sürülürler. Sosyal politikaların terk edilmeleri ile 'toplumsal adalet' ve 'kamu yararı' gibi idealler de gündemden düşer.

Küresel gelişmelerden Türkiye de nasibini almaktadır. Ülkemizdeki KD uygulamaları, salt mekân müdahalesine odaklanmış olup, ekonomik-sosyal boyutlar içermeyen, katılımcılıktan uzak, mülksüzleştirici, yoksullaştırıcı ve yoksunlaştırıcı projelerdir. Bu projelerle amaçlanan, kent yoksullarının yaşam ve barınma standartlarını yükseltmek değil, ulusal ve/veya küresel sermayeye kaynak aktarımı sağlamaktır. Marka kent projelerinin arazi ihtiyaçları bu nüfusların yaşam alanları pahasına sağlanır. Yıpranmış tarihi alanlara turizm amaçlı projeler için ihtiyaç varken, bir zamanlar kentin çeperinde olup kentin genişlemesiyle rantı yüksek alanlara dönüşen gecekondu bölgelerine de üst gelir gruplarına yönelik 5-yıldızlı konut, AVM ve prestij projeleri için gereksinim doğar. Bölgeler tasfiye edilerek, nüfusları zorla tahliye ile arazileri hiçbir kamu yararı olmayan bu tarz projelere açılır. KD ilanı sonucunda mahallelerinden zorla tahliye edilen nüfuslardan hak sahibi sayılmayanlar ile aynı maddi şartlarda konut bulamayan kiracıları çadır ve barakalarda zor bir süreç bekler. Öte yandan, hak sahibi sayılanlar, TOKİ'nin kent dışındaki sitelerine yeniden iskân edilirler. Ancak, dar şartların alt gelir grupları TOKİ konutlarının aylık kredi taksitlerini ödeyemediklerinden çoğu kez konutlarını elden çıkartmak zorunda kalarak kentin çeperlerinde yeniden gecekondulaşırlar. Yoksulluk ve yoksunluğun katmerleştirilerek kentin çeperlerine taşındığı bir düzendir bu. İstanbul: Küçükçekmece İlçesi Ayazma/Tepeüstü-Bezirganbahçe TOKİ ve Sulukule-Taşoluk TOKİ (ki burada kiracılar hak sahibi yapılarak yeniden iskân edilmiştir) ile Ankara: Kuzey Ankara Girişi-Eryaman TOKİ ve Samsun: Samsun Merkez- 200 Evler TOKİ yeniden iskânlarının artık görünür olan sonuçlarından bu eğilim okunabilir. İddiamız ve kaygımız, gelecekteki diğer örneklerin de aynı süreci izleyerek mağduriyet ve ihlallerle dolu bu düzeni yerleştirecekleridir. Süreç, yerel yönetimler ve TOKİ işbirliğinde yürütülmektedir. Alt gelir gruplarına ucuz konut sağlamak üzere kurulan TOKİ, 2000'lerden bu yana yeniden

¹⁰ Arif Hasan, 'The World Class City Concept and its Repercussions on Urban Planning for Cities in the Asia-Pacific Region', IAPS-CSDE Network Symposium, İstanbul 12-16 Ekim 2009.

¹¹ Burada kullanılan 2 benzer terim. Disneyfication: Sharon Zukin, The Culture of Cities, 1996 veya Disneyization: Alan Bryman, The Disneyization of Society, 2004.

yapılandırılmış olarak, ardındaki inanılmaz güçlü yasalar sayesinde, her türlü devlet denetiminden azade ve her türlü vergi ve harçtan muaf, devlet arazilerini ardı ardına özelleştiren ve sermayeye rant aktaran bir kuruma dönüşmüştür.

II- Dünya Kenti Yolunda ‘Sahne Senin İstanbul’

Son 50 yıldır İstanbul’un kentsel arazileri üzerindeki tazyiki incelerken 3 temel etkene bakmak gerekir: Çok yüksek nüfus artış hızı, sosyal eşitsizlikler barındıran çok yüksek bir iktisadi gelişme ve İstanbul’u küresel birinci sınıf kenti yapma yolundaki istek ve çabalar¹². Burada bizi ilgilendiren 3. şıktır.

Marka kent olma yolundaki İstanbul’u incelemek için en önce 1980 askeri darbesinden sonra Türkiye’de uygulanan bir dizi ekonomik liberalizasyon ve yapısal uyum politikalarına göz atmak gerekir. Bu politikalar devlet sektörünü küçültürken Türkiye ekonomisini de küresel kapitalizm ile bütünleştirme amacını güdüyordu. İstanbul’u küresel sermaye için cazip bir marka kent yapma hedefi ise henüz gündemde değildi; ancak 80’lerin bu açılımı İstanbul’u dolaylı olarak bir bölgesel kent olma yoluna itti. Ulusal kalkınmacı dönemde Türkiye’den uzak duran yabancı şirketler, dönemin liberal yönelimleri sonucunda ülkede yatırım yapmaya ve şube açmaya başladılar. Böylece finans sektörü, dünya ekonomisine ilk entegre kesim olarak, yabancı banka şubeleri, sigorta ve leasing şirketleri, fon, menkul değerler borsaları vb. kanalıyla İstanbul’da faaliyete geçti. Bu gelişmeler sonucunda modern ofisler, beş yıldızlı oteller ve ‘lüks tüketim tapınakları’ olarak alışveriş merkezleri kent mekânında yerlerini aldılar. Fastfood zincirleri, eğlence sektöründe patlama, uluslararası kongreler, önemli yabancı basın merkezlerinin bürolarının açılması ve kablolu TV, çanak antenler vb. iletişim olanakları kenti dünyaya açmaya başladı. Anavatan Partisi’nden (ANAP) İstanbul Belediye Başkanı olan Bedrettin Dalan döneminin (1984-89) projeleri ve yıkımları kenti bir dünya kenti yapma yolunda ilk girişimlerdi¹³. Dalan ertesini dönemde Nurettin Sözen’in (1989-94 SHP-Sosyal Demokrat Halkçı Parti) başkanlığa gelmesiyle uygulanan popülist politikalar ve ardından Recep Tayyip Erdoğan’ın döneminde (1994-98 RP-Refah Partisi) küreselleşme alternatifinin özel girişimci boyutuna karşı ikircikli duruş bu gelişmeleri bir süreliğine sekteye uğrattı. Ayrıca, ülkenin istikrarsız durumu, hükümetlerin kararsız politikaları ve sermayeyi davet edebilecek altyapı yatırımlarındaki isteksizlikleri de burada etkili oldu. Ülkenin, küresel sermaye için etkin bir idari ve hukuki altyapıyı hazırlamamış olması da bir başka nedendi¹⁴.

Kasım 2000 ile Şubat 2001 arasında, Türkiye büyük bir ekonomik krizle karşılaştı. 2001’de ekonomi %10 küçülürken, TL %51 değer kaybetti. Krizden çıkış, popülist politikaların terk edilerek neoliberal ekonomik düzenin tesisinde görüldüğünden özelleştirmeler de birbiri

¹² UN-HABITAT AGFE Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme. Mission to Istanbul, 8-11 June 2009, pp.7-8,

¹³ Çağlar Keyder, ‘Arka Plan’, İstanbul Küresel ile Yerel Arasında, Çağlar Keyder (ed.), (çev. Sungur Savran), İstanbul, 2000, s. 21-26.

¹⁴ age s.27-31.

ardına geldi¹⁵. Özelleştirme uygulamalarına ilk olarak 1986'da başlayan Türkiye, 24 yılda 39 milyar 600 milyon 581 bin dolarlık özelleştirme yapmıştır. Bu rakamın 30 milyar 734 milyon dolarlık ve toplamın % 77,6 payına sahip kısmı ise AKP'nin 7,5 yıllık iktidar dönemine aittir¹⁶. Bu bağlamda, bütçe açıklarını finanse etmenin bir başka yöntemi de İstanbul'un arazi ve arsalarındaki rantın keşfiyle bulunur. İstanbul'un küresel kent işlevleri için gerekli maddi ve hukuki koşulları sağlayarak küresel sermayeyi ikna edebilmesi, yerel ve merkezi iktidarların Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP) geçmesi ile 2000'lerde mümkün olur. KD projelerinin rahatlıkla uygulanabilmeleri için ardı ardına yasalar çıkartılarak hukuki altyapı da sorunsuz hazırlanır.

İstanbul'u Küresel Kent yapma yolundaki ciddi istek ve çabaların miladı AKP'nin iktidara geliş tarihidir diyebiliriz¹⁷. Bu dönemde, devletin elinde bol miktarda olan hazine arazileri daha önce hiç olmadığı kadar özel girişimcilere ve/veya kamu-özel girişim ortaklıklarının yatırımlarına açılır. Bu siyasi tercih İstanbul'un kentsel mekânları ve arazileri üzerinde müthiş bir değişimi de beraberinde getirecek ve bu değişimden en çok etkilenen kesim hazine arazileri üzerindeki gecekondular mahalleleri ile merkezdeki tarihi alanlar olacaktır.

Gecekondulara göz yuman popülizm artık devrini tamamlamıştır. Yeni gecekondular yapımı engellenirken, var olan gecekonduların yıktırılması ve gecekondulardan boşalan arazilerin KD adı altında yatırımcılara ya da küresel kent projelerine açılması hedeflenir. Enformel konut pazarı, TOKİ vasıtasıyla devlet denetimi altına alınır. Alt gelir grupları ve kent yoksullarının TOKİ konutlarına aylık taksitlerle borçlandırılarak yerleştirilmeleri sonucunda bu grupların formel konut pazarı ile bütünleştirilmeleri amaçlanır. Böylece, İstanbul'un kentsel arazilerinden pay kapma yarışı kentte senelerdir ikamet eden yerleşik toplulukların yaşam alanlarını ve özellikle hazine arazileri üzerindeki gecekondular mahallelerini tehdit etmeye başlar. Ekonominin itici gücünü emlak sektöründe gören iktidar KD projelerine hız verir¹⁸.

İstanbul'daki KD projeleri dört gerekçeyle uygulanmaya konulmuştur. İstanbul'u finans, ticaret veya turizm merkezi yapma amaçlı projeler İstanbul'un tarihi semtlerine ya da merkezi bölgelerine yönelik olarak planlanmaktadır. Bu projeler, gerek küçük sanayici, gerek kent yoksulları için kent dışına sürülme demektir. TOKİ ve KİPTAŞ¹⁹ gibi kurumsal müteahhitlerin kentin tarihi alanlarına yönelmeleri sonucunda ortaya çıkan Sulukule, Süleymaniye, Fener-Balat-Ayvansaray, Yenikapı, Tarlabası vb. projeleri turizme odaklı

¹⁵ Tuna Kuyucu, 'Making of a Neoliberal Urban Regime and Housing Market in İstanbul:2001-2008', Poverty, Property and Power: Making Markets in İstanbul's Low Income Informal Settlements, yayınlanmamış doktora tezi, University of Washington, Seattle, 2009, pp. 1-3.

¹⁶ AK Parti 7,5 yılda 30,7 milyar dolarlık özelleştirme yaptı: <http://www.milliyet.com.tr/ak-parti-7-5-yilda-30-7-milyar-dolarlik-ozellestirme-yapti/ekonomi/sondakika/13.05.2010/1250355/default.htm>

¹⁷ Binnur Öktem, 'Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri', Planlama Dergisi 2006/2, s.55.

¹⁸ Tuna Kuyucu, 'Making of a Neoliberal Urban Regime and Housing Market in İstanbul:2001-2008', Poverty, Property and Power: Making Markets in İstanbul's Low Income Informal Settlements, yayınlanmamış doktora tezi, University of Washington, Seattle, 2009, pp. 1-3.

¹⁹ KİPTAŞ, 1987 yılında yabancı sermaye ortaklığı ile imar planı ve mimari projeler yapmak üzere İMAR WEIDLEPLAN ismiyle kurulmuştur. 1989 yerel seçimlerinden sonra atıl hale gelerek tasfiye edilme noktasına gelmiş, akabinde yapılan 1994 yerel seçimlerini takiben, İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret A.Ş. ünvanını alarak yeniden teşekkül ettirilmiş bir Büyükşehir Belediyesi Kuruluşudur.

projeler arasındadır. Dönüşümün ikinci nedeni olarak gösterilen deprem riskine yönelik projeler ise aslında depremi bahane eden rant amaçlı projelerdir²⁰. KD adı altında yapılan bir başka uygulama, soylulaştırma, güzelleştirme projeleri olarak karşımıza çıkar. Üst gelir gruplarına ve kente gelecek küresel sermayenin elit çalışanlarına yönelik lüks konut, alışveriş merkezi, rekreasyon alanları gibi imaj projeleri içerir. Son olarak, tipik bir şekilde Kartal örneğinde gördüğümüz sanayisizleştirme projeleri de KD kapsamındadır²¹. Ulaşımın kolaylaştırılması ve çabuklaştırılması da bu amaçlara hizmet edeceğinden projeler bir dizi köprü, 3. Köprü, metro hattı ve otoyolu da içerir. Yıkımlar bu uygulamalara yönelik belli bir plan dâhilindedir:

“Yıkımlar rastgele değil, İstanbul’da kabaca planlanan üç ana arter etrafında gerçekleşiyor. Bu arterlerden ilkinde tarihi yarımada ve halihazırda var olan merkezi iş alanlarının ufuktaki yeni köprü ve Boğaz’ın altından geçen metro hattıyla (Marmaray) güneye yöneltilmesi ve bölgenin bir orta-üst sınıf servis sektörü cennetine dönüştürülmesi hedefleniyor... Bu plan gereği Marmara Denizi’nin paralelindeki E-5 Karayolu üzerindeki bir dizi işçi mahallesi, yöredeki fabrikaların oradan taşınmalarıyla atıl kaldıkları da gerekçe gösterilerek yıkılacak. Bu hattaki Örnek, Esatpaşa, 1 Mayıs (Mustafa Kemal), Başibüyük, Güvensu, Gülsuyu, Yakacık, Aydınli, Cumhuriyet gibi merkezden güneye uzanan ve yüzbinlerce kişinin ikamet ettiği mahalleler ortadan kaldırılacak. İkinci arter ise bu defa tarihi merkezden kuzeye doğru uzanan ve Mimar Ken Yeang’ın tasarladığı bir orta-üst sınıf rezidans-alışveriş merkezi-marina hattına evrilmeye çalışılan Küçükçekmece yöresine tekabül ediyor. Ayazma ve Tepeüstü mahallelerinde gerçekleştirilen yıkımlar bu aks üzerindeki Çırpıcı, Tozkoparan, Bayraktepe ve daha nice mahalleye kötü bir örnek oluşturuyor. Planın üçüncü ayağı ise hızla yükselen ve kriz öncesinde 60 kadar gökdelenin inşa edildiği ve 1988’de ikinci köprünün açılmasından sonra emlak spekülasyonuna tabi tutulan Levent-Maslak hattında gerçekleşiyor. Kuzeyinde Türkiye’nin ilk gated community’lerinin de bulunduğu bu “replika Manhattan” projesinin etrafında yer alan Karanfilköy, Fatih Sultan Mehmet, Armutlu, Boçev, Mağden, Derbent, Reşitpaşa gibi mahalleler uzun zamandır gölgesinde yaşadıkları yıkımın ziyadesiyle farkındalardı...²²”

Bu gelişmelere paralel olarak, KD mahalleleri sakinlerinin yeniden iskân edileceği TOKİ siteleri kentin merkezden uzak alanlarında inşa edilir. Kentin emekçileri ile alt gelir grupları kent dışına itilirken, üst gelir gruplarına yönelik ‘temiz’, ‘güvenli’ ve ‘arınmış’ bir kent tasarlanmaktadır. Bu yeni kentte yoksulların barınma/konut hakları ve kamusal alanları

²⁰ Naomi Klein ‘The Shock Doctrine’ (Penguin Books, 2007) isimli eserinde kapitalizmin felaketler ve felaket senaryolarından nasıl nemalandığını açık eder.

²¹ Seda Tabak, Kartal Kentsel Dönüşümü, Hürriyet, 13.08.2010. Büyük sanayi şirketlerinden Eczacıbaşı, Siemens ve Doğuş’un büyük arazilerinin yanı sıra Kibar Holding, Mutlu Akü, Metal Holding, Sunta Tahta, Gözütoklar Yapı, Exsa Export ve Valfsel Armatür’un de arazileri bulunuyor. Eski sanayi bölgelerine ait bu alanlar 4,5 milyon m2 inşaatla, ofis, ticaret, turizm ve konut alanları yapılarak, İstanbul için yeni, modern ve uluslararası ilgi odağı bir iş ve yaşam merkezi amaçlanmaktadır. Bu merkez Metro, Marmaray ve deniz ulaşımı ile İstanbul’un tüm alanlarına, Sabiha Gökçen Havalimanı ile de yurtiçi ve yurtdışına bağlanmış olacaktır.

²² Ayşe Çavdar-Ulus Atayurt, <http://www.archplus.net/index.php?s=Publikationen&c=234>

kullanabilme hakları, dolayısıyla toplumsal muhalefet hakları da ihlal edilmekte, toplumsal refahın adil paylaşımı engellenmektedir.

İktidarın dünya emlak pazarları ile irtibata geçmesiyle, İstanbul 2004'te ilk kez Dünya Gayrimenkul sektörünün Emlak Pazarı Dünya Gayrimenkul Fuarı'na (MIPIP) katılır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi burada 20'den fazla proje sunar: Galataport, Haydarpaşa, Haliç, Fener-Balat, Sütlüce, İETT Garajı, tersaneler, Kartal büyük dönüşüm projesi, Florya köşkü önüne 70 katlı gökdelen. Hiçbir kamu yararı içermeyen hatta kamusal alanların gaspı olarak nitelendirilen bu projeler görücüye çıkarılırlar²³. 2005'de küresel kent vizyonuna yakışan projelerin planlarını yapmak üzere İstanbul Metropolitan Planlama (IMP) Büyükşehir bünyesinde kurulur. İMP, hedefinin İstanbul'u birinci lig dünya kentine dönüştürmek olduğunu açıkça ilan eder. İMP'nin kurucu başkanı Hüseyin Kaptan, *"Eğer planımız istediğimiz gibi icra edilirse İstanbul, Londra ile yarışabilecek bir dünya kenti olacaktır"*²⁴, notunu düşer. Çağlar Keyder *"İstanbul'u Nasıl Satmalı?"*²⁵ diye sorguladığında sene 1993'dür; yaklaşık on yıl sonra, Türkiye'yi küresel sermayeye ve AB'ye bağlayan, tüm Orta Doğu'nun finans ve hizmet sektörlerini yürütebilen ve aynı zamanda bir kültür ve turizm başkenti olma potansiyeline sahip bir İstanbul, ulusal ve uluslararası sermaye için küresel kent olarak hazırlanmaktadır. Türkiye'nin geleceğini İstanbul'un geleceğinde görmekte olan iktidar kentin küresel sermayeyi çekecek bir cazibe merkezine dönüşmesi için çalışır²⁶. İktidara yakın medya tarafından bu süreç 'Başkent İstanbul' olarak tanımlanır ve 'Büyük Dönüşüm' olarak sunulur:

"TOKİ, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, ilçe belediyeleri ve özel sektörün iş birliğiyle başlatılan devasa kentsel dönüşüm projeleri, İstanbul'u yeniden dünyanın merkezi haline getiriyor. 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçilen İstanbul, bu kimliğine yakışacak yeni sosyal, kültürel ve kentsel projelerle dev bir şantiyeye dönüştü. Gecekondu teker teker yıkılıp yerlerine modern ve estetik şehirler kuruluyor²⁷."

Yıkılan emekçi mahallelerinin yerine yapılacak estetik ve pahalı mekânlarda alt gelir gruplarının barınamayacağı, yeni iş ve alışveriş merkezlerinin ise küresel sermayenin hizmetlilerine ve orta-üst gelir gruplarına dönük planlandığı açıktır. Kentte yaşayanların yaşam koşullarını iyileştirmeye dönük projeler üretmek kenti yönetmenin yerini kentsel girişimcilik almıştır. İmaj projeleri ile İstanbul'u Orta Doğu'nun yeni yatırım merkezi yapmak ve küresel sermayeyi çekmeye yönelik uygulamalar bu vites değişikliğinin kanıtıdır. Bu stratejiye uygun bir terminoloji yerel ve merkezi yöneticilerin hâkim dili olur; basına verdikleri demeçlerde kente hizmet yerine girişimcilik, sosyal adalet yerine rant ön plana

²³ Özlem Yüzüak, 'Kentsel dönüşüm... Ama nasıl?' Cumhuriyet, 27.11.2008.

²⁴ Tuna Kuyucu, 'Making of a Neoliberal Urban Regime and Housing Market in İstanbul:2001-2008', Poverty, Property and Power: Making Markets in İstanbul's Low Income Informal Settlements yayılanmamış doktora tezi, Seattle, University of Washington, 2009, s.15.

²⁵ Çağlar Keyder, 'İstanbul'u Nasıl Satmalı?', Ulusal Kalkınmacılığın İflası, İstanbul 1993, s.99-112.

²⁶ Binnur Öktem, 'Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri', Planlama Dergisi 2006/2, s.55.

²⁷ Bekir Yeniay-Ziya Sandıkçioğlu, 'Büyük Dönüşüm' Türkiye, 7.04.2008.

çıkart²⁸. Refah Devleti'ne ait terimler tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yerlerini neoliberal versiyonlarına terk ederler. 'Proje' sözcüğü geçmiş yılların 'Planlama' sözcüğünü de, anlamını da gündemden düşürür. 'Vizyon', 'Misyon' gibi yeni terimler öne çıkar²⁹.

İstanbul, şimdi projelerince değerlidir: 2010 Kültür Başkenti etkinlikleri, Dubai Kuleleri³⁰, Galataport ve Haydarpaşa Limanı Projeleri, Sütlüce Kongre Merkezi, Küçükçekmece'de Ken Yeang, Kartal'da Zaha Hadid gibi uluslararası üne sahibi mimarların tasarımları³¹, Halkalı'ya Sea World³², Gaziosmanpaşa'ya 'yerli ve yabancı yatırımcıların ilgisini çeken projeler ile Güney Korelilerin yapacağı ve içinde Disneyland olacak bir teknokent'³³, Küçükçekmece ve Kartal'da yapay adalar. Bu bağlamda, 2010 Avrupa Kültür Başkenti Projesi, kenti pazarlanabilecek bir metaya dönüştürerek sürece hız katar. Kültür Başkenti içinde 'çirkinlik', 'kirlilik' ve 'aykırılıklara' yer olmadığından, bu şekilde damgalanan gecekonduların yıkımları da kamuoyu vicdanında normalleştirilmiş olur. 2010 logoları böylece çeşitli şekillerde tüm kente damgalarını vurur. Ziyaretçilerinin haz alabileceği ruhsuz ama temiz ve görsel şenlikli bir Disneyfikasyon ile Dubai-Manhattan arası bir yapay cennet inşa edilmeye çalışılmaktadır.

Kent, aynı zamanda, sanayi kentinden, uluslararası bir ticaret, hizmetler, küresel turizm ve finans merkezine doğru evrilmektedir ki bu değişim kentteki alt gelir gruplarının istihdam olanakları aleyhine bir gelişmedir. IMF ve Dünya Bankası İstanbul'un finans merkezi projesine arka çıkarlar. Finans merkezi olma yolunda ilerleyen şehirlerin arasında sayılan İstanbul'un 30 yıl sonra Londra, New York, Shangay ve Tokyo yanında dünyanın önde gelen ilk 5'i arasında yer alması hedeflenerek İstanbul'da 150 bin 'nitelikli işgücü' yaratılması amaçlanır. TOKİ Başkanı da "Türkiye ekonomisine katkı sağlamak için İstanbul'a 40.000 turist getirmemiz lazım", sözleriyle kente yeni bir 'misyon' ve 'vizyon' biçer³⁴. Daha sonra bu sayı epey yükselecektir: "3,5 milyon değil, 20-30 milyon turist ağırlayarak cari açık problemini çözecek olan da yine İstanbul'dur"³⁵. 12 Eylül Darbesi ertesinde İstanbul genelinde Hizmetler sektörünün payı %25 civarlarındayken 2008'de oran % 60 sınırına dayanmıştır. Hizmetler sektöründe ücretler genellikle düşük olur ve hizmetler sektörü kentten kaçan sanayinin yerini tutamaz. TÜİK'e göre 2002-2006 arasında İstanbul'dan 531 bin 943 kişilik sanayi istihdamı kent ve ülke dışına çıkarılmış, bu yıllarda sanayideki istihdam 1 milyar 781 bin 943'den 1

²⁸ Aşağıda örnekleneceği üzere özellikle TOKİ Başkanı'nın demeçleri ile söyleşilerinden bu gelişme yakinen takip edilebilir: "Küçükçekmece'de rant alanları yarattık" veya "Elimizde çok kıymetli arsalar var. Onların bazı problemleri var. Onları tezgâha koyacağız, cilalayacağız, satacağız" (Bayraktar 2008) gibi.

²⁹ Ayfer Bartu Candan- Biray Kolluoğlu, 'Emerging Spaces of Neoliberalism', New Perspectives on Turkey, no: 39, 2008; Şükrü Aslan, 1 Mayıs Mahallesi 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent, İstanbul, 2008, s.42.

³⁰ Mimarlar Odası'nın açtığı dava üzerine proje usulen iptal edildi.

³¹ 555 hektarlık bir alana tekabül eden 1/5.0000'lik planlar gerek Kartal Belediyesi'nin gerek sakinlerin itirazları üzerine revize edilmektedir. Kartal Belediyesi son seçimde muhalefete geçmiş, CHP kazanmıştır.

³² 'İstanbul Kayabaşı'nda 4 Milyar Dolarlık Yeni Şehir Kurulacak', Hürriyet 05.05. 2008

³³ Muharrem Aydın, 'Gaziosmanpaşa'yı kimse tanıyamayacak', Hürriyet, 28.04.2008

³⁴ 'İstanbuluşmaları 09'da Bayraktar'a Eleştirisi', 21.10.2009, <http://www.ntv.com.tr/id/25013089/>

³⁵ Erdoğan Bayraktar, İstanbul için artık eylem zamanı:

http://www.erdoganbayraktar.com/tr/yazilar/istanbulda_eylem_zamani.html

milyon 250 bine düşmüştür. TRAKAP (Trakya Kalkınma Birliği) hayata geçirilirse 1,5 milyon kişi sanayi ile birlikte Trakya'ya kayacaktır³⁶.

Kentsel mekân da yeniden şekillenmekte ve alt gelir grupları merkezden çeperlere itilirken, kent üst gelir gruplarının yaşamlarına göre düzenlenmektedir. 1980-2007 arasında İstanbul'un 5 yıldızlı otellerinin yatak kapasiteleri 2000'den 10.199'a çıkmış ve 44 alışveriş merkezinin 34'ü 2000 yılından sonra inşa edilmiştir³⁷. 2000'lerden bu yana sadece Levent-Maslak iş alanında 60'a yakın gökdelen ve AVM projesi başlatılmıştır³⁸. Son yıllarda büyük holdingler ve yerel sermayenin değişik kesimleri de ekonomik etkinliklerinin yanı sıra geleceği parlak emlak sektörüne girmiş ve Kiler Grubu, Taşyapı, Ülker vb. gibi bazı İslami sermaye grupları 28 Şubat ertesi emlak piyasasına katılmışlardır³⁹.

Tüm bu gelişmelere sadece yerel sermaye değil küresel sermaye de ilgi göstermektedir. Son yıllarda emlak sektörüne gelen yabancı sermaye önceki yıllara göre yüksektir. 2003-2004 yıllarında yabancı sermaye İstanbul'da 2,5 milyar dolarlık gayrimenkul almıştır⁴⁰. Cevahir Alışveriş Merkezi'ni Kuveyt ile İngiltere merkezli gayrimenkul şirketi St. Martins Property satın alır, CEO'su uzun süreli bir yatırımcı olduklarını ve ofis, alışveriş merkezi ve konutu önemsediklerini ve başka yatırımlara da gireceklerini açıklar⁴¹. Lüks konut inşaatlarında yabancı sermaye yatırımları veya yabancı-ulusal sermaye ortaklıkları olağanlaşmıştır. Dubaili Şeyh El Maktum'un ortağı olduğu Emaar'ın Büyükçekmece'deki Toskana Vadisi Evleri ve Çamlıca'da AVM inşaatları vardır⁴². Urban Land Institute (ULI) ve Pricewaterhouse Coopers (PWC) tarafından hazırlanan ve 27 Avrupa kentini kapsayan 'Avrupa Emlak Raporu 2007' verilerine göre gayrimenkul kârlılığı açısından Avrupa kentleri içinde geleceğin en iyi kenti İstanbul'dur. İstanbul konut fiyatlarında da yükseliştedir, hatta ABD'yi bile geçer⁴³. Küresel kentin rezidans denilen lüks konutlarının 100 metrekareliklerinden 1,5 milyon dolar istenmektedir oysa aynı büyüklükteki bir konut New York'da 1.1 milyon dolardır: *"Görünüz İstanbul'daki konut fiyatları nasıl da New York'u geçmiş durumda⁴⁴"*.

Bir devlet kurumu olan TOKİ son çıkarılan yasalar sayesinde yabancı sermaye ile işbirliği yapabilmektedir. TOKİ Başkanı, kaynak geliştirme kapsamında dışarıdan yabancı ortak bulabileceklerini, kredi ve fon getirebileceklerini belirterek *"Elimizde çok kıymetli arsalar var. Onların bazı problemleri var. Onları tezgâha koyacağız, cilalayacağız, satacağız⁴⁵"*

³⁶ Ulus Atayurt, 'İlkel Birikimin Aracı Olarak Kent', 'Yeni Yol', sayı 35, s.22.

³⁷ UN-HABITAT AGFE Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme. Mission to Istanbul, June 2009 s. 8.

³⁸ Ulus Atayurt, 'İlkel Birikimin Aracı Olarak Kent', 'Yeni Yol', sayı 35, s.22-23.

³⁹ Binnur Öktem, 'Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri', Planlama Dergisi 2006/2, s.59-61.

⁴⁰ Ulus Atayurt, 'Bereketli Topraklar Üzerinde', İstanbul Ocak 2007, sayı 58, s.56-57.

⁴¹ 'St. Martins Property Türkiye'de Yatırımlarına Devam Edecek', <http://perakende.org/haber.php?hid=1197127710>

⁴² 'Toskana ve Çamlıca etkilenmez', Milliyet, 28 Kasım 2009. Ancak, Dubai'deki finansal kriz nedeniyle Dubai sermayesinin diğer ülkelerdeki tüm emlak projeleri gibi bu projeler de daha sonra askıya alınacaktır.

⁴³ Murat Karayalçın, Konut Bunalımı Kent Rantları ve Proje Muhafızları, Ocak 2009, s.66-69.

⁴⁴ age sy.69'da aktaran Güngör Uras, Milliyet 05.12.2007.

⁴⁵ 'Değerli arsaları cilalayıp satacağız', Hürriyet, 07.07.2008.

sözleriyle bir kamu görevlisinden ziyade bir özel girişimci gibi TOKİ'nin kentsel ranttan pay kapma niyetini açıklar. Bir başka söyleşisinde de çekincesiz, *"Küçükçekmece'de rant alanları yarattık⁴⁶"*, diyebilecektir. Kentsel rant küresel kapitalizme eklemelenmenin önemli bir vasıtasıdır ve kapitalizme her dönem geriden eklemelenen Türkiye ilk kez küresel kapitalizm ile koştur hareket etmektedir.

A- Yoksulluğun Damgalanması Üzerinden Kentsel Dönüşüme Meşruiyet İnşası

Gecekondu mahalleleri ile kent merkezindeki yıpranmış alanlarda yaşayan insanların merkezi ve yerel yöneticiler ile TOKİ Başkanı tarafından kamuoyu önünde kriminalize edilmeleri, dönüşüm projelerine meşruiyet sağlama amaçlıdır. Medya da bu ötekileştirmeye araç olur; *"Yoksullar suç işliyor miti kentsel dönüşüm uygulamalarına meşruiyet sağlar.⁴⁷"* Roman kimliği nedeniyle Sulukule'nin *'ucube'*, Kürt yerleşimi olması nedeniyle Ayazma'nın *'sakıncalı'* ve kentin ötekilerinin ötekileri olan mülteci ve transseksüellerin ikamet olanağı buldukları ve ayrıca Roman ve Kürt gruplarını da barındıran Tarlaş'ın *'tehlikeli'* olarak damgalanmaları kamuoyuna mesajdır. Kentin her yerinde varlığını sürdürebilen suçun adresi olarak sadece gecekondu mahalleleri ile kentin tarihi merkezlerindeki yıpranmış bölgeleri gösterilerek, bu bölgelerin *'temizlenmeleri'* sonucu kentin güvenli bir kent olacağı varsayımı yaygınlaştırılır. Alt gelir grubu mahallelerine yönelik kullanılan *'çöküntü bölgesi'* tanımı da önyargılı bir bakış ve bir başka ötekileştirmedir. *'Çöküntü Bölgesi'* ile sadece fiziki dokuya değil ekonomik durum ve sosyal, kültürel hatta ahlaki bir çöküntüye gönderme yapılır. Bu damgalanma giderek her türlü müdahaleyi hazırlayıp meşrulaştırır.

Dönüşüm alanlarını Başbakan *'ucube'*⁴⁸ hallerinden *'kurtarılması'* gereken yerleşimler olarak nitelerken kullandığı *'kurtarılma'* sözcüğü de kenti tehdit edenler mi var sorusunu akla getirir. Ya da tehdit olan burada oturanlar mıdır? Gecekondu halkları, böylece sadece açık ve net bir dil ile değil aynı zamanda bu dilin altında yatan çok anlamlı imalarla da ötekileştirilerek kent için tehdit ilan edilirler. TOKİ Başkanı gecekondu yerleşimlerini sadece *"terörün, uyuşturucunun, devlete çarpık bakmanın, psikolojik olumsuzlukların⁴⁹"* merkezi ve *"bazı siyasi oluşumlar, açığözler, yanlış düşünenler, esrar, eroin ve kadın ticareti yapanların⁵⁰"* beslendikleri yerler olarak nitelemekle kalmaz, kendi sitesinden de bu kampanyayı sürdürür. Gecekondu bölgeleri *'şehirlere sarıp sarmalayan'* ve *'sökülüp atılmaları gereken'* yerleşimler olarak tanımlanır⁵¹. Cümlelerin altındaki ima, vücut sağlığını tehdit eden bir *'ur'* gibi kent sağlığını tehdit eden gecekonduların, neşteri *'şiddet'* olan operasyonlarla temizlenmesidir. Nitekim zorla tahliyeler çoğu kez yerel yönetim/polis tacizi/ şiddeti, psikolojik baskı, altyapı hizmetlerinin durdurulması (mahallenin suyunun/elektriğinin kesilmesi) ve/veya belirli

⁴⁶ 'İstanbulşmaları 09'da Bayraktar'a Eleştiri', 21.10.2009, <http://www.ntv.com.tr/id/25013089/>

⁴⁷ Hatice Kurtuluş, 'Kentsel Dönüşümün Gelişim Süreci', İÜ-SBF Sempozyumu: İstanbul'da Sosyo-Mekânsal Değişim', 10 Ekim 2008.

⁴⁸ Cumhuriyet, 20.03.2008.

⁴⁹ Menekşe Ataselim, Sabah Gazetesi 13.11.2007.

⁵⁰ 'Bayraktar'dan şok suçlama', Milliyet 18.11.2007.

⁵¹ Cumhuriyet 01.09.2007.

kısımları boşaltılan mahallenin çöp/moloz alanına çevrilmesi vb. gibi şiddet içeren yöntemlerle gerçekleştirilmekte, yaşam alanları ellerinden alınan kent yoksullarına terk-i diyardan başka seçenek bırakılmamaktadır.

TOKİ Başkanı, kentsel dönüşümün ardındaki bu niyeti açıkça beyan eder:

“Göçü yasaklayamayız ama parası pulu olmayan insanların İstanbul'da yoğunlaşmasının engellenmesi için bir takım tedbirlerin alınması gerekiyor, bunun da İstanbul'un güvenlik sorununu halletmek suretiyle yasal olmayan yolları hedefleyen insanların İstanbul'da barınmasını engelleyerek, kentsel dönüşümü yapabiliriz⁵².”

Medya, özellikle iktidara yakın medya aynı söylemle gecekonduların yıkımlarına alkış tutar:

-“Gecekonduların yıkılması oluyor. İstanbul'da çarpık kentleşmeyi sona erdirecek... kentsel yenileme⁵³.”

-“Tuzla marka olaca⁵⁴.”

-“Kentsel dönüşüm projeleri suç örgütlerinin sığınaklarını yok ediyor⁵⁵.”

-“Ağaoğlu Şirketler Grubu Yönetim Kurulu Başkanı Ali Ağaoğlu, Dubaililere satılan Levent'teki İETT arazisi, Libadiye'deki arazi gibi nice yerlerin işgal altında olduğunu belirterek, devletin kentsel dönüşüm projesiyle sadece İstanbul'dan trilyon doların üzerinde gelir elde edebileceğini söyledi⁵⁶.”

-“İstanbul Kültür Başkenti diyoruz ama İstanbul'u dünya gecekondular başkenti yapmışız... Dubai Allah'ın çölünü cennet yapıyor, biz cennet gibi ülkeyi adam edemiyoruz⁵⁷.”

Bu söylem, “Belediye 1 milyon bina yıkacak, TOKİ yenilerini yapacak⁵⁸” hedefini meşru kılar. Rakamdan çıkartılan sonuç, en az 5 milyon kişinin zorla tahliye ile yerlerinden edileceğidir, ancak kamuoyundan hiçbir tepki gelmez.

Davis, sosyal politikalar ile buralara uzanması gereken devletin ‘sosyal’ vasfını kaybederek ‘asayiş’ devletine dönüştüğü çağda, kendi kontrolünün dışındaki gözden irak gecekondular bölgelerini peşinen tehdit ilan etmesini ve gecekonduların yıkımlarını suçla mücadelenin vazgeçilmez bir aracı olarak gerekçelendirmesini 70’lerden bu yana küresel bir politika⁵⁹ olarak tanımlar. Nitekim Adana Emniyet Müdürü’nün önerisi Davis’i adeta bire bir doğrular: “Plansız yapılaşma nedeniyle araç giremeyen dar ve çıkmaz sokaklar şüphelilerin kaçışını ve barınmasını kolaylaştırıyor. Birbirine geçilebilen basit binalardan oluşan yapı tarzları suçluyla

⁵² Milliyet, 13.11.2007.

⁵³ Yeni Şafak, 14.06.2004.

⁵⁴ Yeni Şafak, 15.02.2009.

⁵⁵ Zaman, 18.05.2008.

⁵⁶ Yıldız Yılmaz, ‘İstanbul Kentsel Dönüşümü Trilyonlarca Dolar Kazanır’, Yeni Şafak, 11.08.2008.

⁵⁷ age.

⁵⁸ <http://www.ekolojistler.org/istanbulun-kapilari-emekcilere-kapaniyor.html> 16.11.2007.

⁵⁹ Mike Davis, Gecekonduların Gezegeni, İstanbul 2006, s.139.

mücadeleyi zorlaştırıyor. Bu tür semtlerde terör örgütü mahalle baskısı kuruyor. Suç odağı haline gelen gecekondu bölgelerinin kentsel dönüşümüne öncelik verilsin⁶⁰.”

“*Arazinin arsızca metalaştığı*⁶¹” ve tüm insani değerleri ötelediği böyle bir sistemde, bir zemin kaymasıyla, failer bulunur: Gecekondulular ile alt gelir grubu emekçileri. Eleştirel sorgulamanın odak noktası şaşar. Yoksulluğu ve yoksunluğu üreten sistemden, düzgün bir sosyal konut politikası olamayan devletten, sosyal adaletten azade dağıtım mekanizmalarından, politik tercihlerden vb. kayar, gider kentteki tüm kötülüklerin günah keçisine dönüştürülen gecekonduya odaklanır! Böylece, gecekondu bölgelerindeki kentsel dönüşüm politikalarının ardındaki gerçek niyet gözden kaçır, bu politikalara meşruiyet inşası kolaylaşır.

B- Kamu Yararı Nerede?

Emekçi mahallelerinin bu denli göze battığı bir dönemde, devlet eliyle, sermayeye aktarılan kentsel rant ve imtiyaz dudak uçuklatıcı cinstendir. Kamusal bir alan olan Ataköy sahili TOKİ tarafından kamu yararı olmayan lüks otel projelerine açılmak üzere satılmıştır. 77.000 metrekaarelik alanı kâr paylaşımı usulü ile Sinpaş'a satan TOKİ, kıymetli bir araziye sermayeye aktarırken aynı zamanda halkın kıyıya ulaşım hakkını da engellemiş, dahası, bu satıştan 183 trilyon kaybederek devleti de zarara sokmuştur⁶². Aynı şekilde, Avrupa'nın en yüksek binası olarak inşa edilen Sapphire binası için Kiler Holding'e sağlanan ayrıcalıklı imar planlarına göz atarsak, inşaat yapma hakkının arsanın 2,5 misli olduğu bir bölgede 12.000 m²'lik arsaya 30.000m² hak verilmesi gerekirken, 165.000m² ile sağlanan muazzam rantı, m²'si 8-10 bin üzerinden hesapladığımızda⁶³, kentlilere dönmesi gereken bu rantın (veya Sapphire arazisinin yeşil alan olarak kente kazandırılması hakkının) devlet eliyle sermayeye aktarılışına şahit oluruz.

Altmışlı yıllarda İstanbul'un ilk sosyal konutlarının yapıldığı Güngören ilçesindeki Tozkoparan Mahallesi'nin kentsel dönüşüm alanı ilan edilmesini de, önceden yine toplu konut alanı olarak planlanmış ve bu yönde gelişmiş Ataşehir'in finans merkezi yapılmak üzere tekrar dönüşüm alanı ilan edilmesindeki⁶⁴ mantığı da kentsel rant dışında anlamak güçtür. Toplu konut alanları tekrar dönüştürülmektedir, ancak bu kez yaşayanlarını başka yerlere iskân ederek:

⁶⁰ Ercan Sarıkaya; Akşam Gazetesi, 11 Aralık 2011

<http://www.planlama.org/new/guncel-haberler/tas-atan-cocuklar-icin-kentsel-donusum.html>

⁶¹ Arif Hasan, 'The World Class City Concept and its Repercussions on Urban Planning for Cities in the Asia-Pacific Region', IAPS-CSDE Network Symposium, İstanbul 12-16 Ekim 2009.

⁶² TOKİ'den Sinpaş'a Ataköy Kıyağı <http://www.turktime.com/default.asp?page=haber&id=100545>

⁶³ Erbatur Çavuşoğlu, 'İslamcı Neo-Liberalizmde İnşaat Fetişi ve Mülkiyet Üzerindeki Simgesel Hâle', Birikim sayı 270

⁶⁴ Ataşehir'in finans merkezi olmasına yönelik kentsel dönüşüm uygulamasına İstanbul Şehir Plancıları Odası itiraz etmiş ve İstanbul 3. İdari Mahkemesi imar planına yönelik yürütmeyi durdurma kararı vermiştir. Ancak TOKİ yeni bir planla yola devam etmek ister. <http://ekonomi.haberturk.com/emlak-mortgage/haber/529222-divan-i-lugatit-toki>

“Tozkoparan'da mevcut blokların geniş bahçeleri ve bloklar arasındaki boş alanlar inşaat alanları olarak iştah kabartıyor. Zaten projeye göre öncelikle boş alanlara konut yapılacak, sonra eski binalar yıkılarak yerlerine yenileri inşa edilecek. Bu da arazi üzerinde daha fazla bina ve daha az yeşil alan demek. Ayrıca buranın Eski Londra Asfaltı ve E-5'e yakınlığı, Zeytinburnu-Aksaray metro hattının yanı başında yer alması da projeye yaratılacak rantın büyüklüğünü gösteriyor. Burada yaşayanlar açısından gelişmeler daha da ürkütücü. Öncelikle yapılacak yeni konutların değerleriyle bugün oturdukları evlerin değerleri arasında farklar olacağı öngörülüyor. Mahalle sakinlerinden yeni konutlarda oturabilmeleri için bu farkı ödemeleri istenecek. Oysa mahallede genellikle dar gelirli insanlar yaşıyor ve çoğunun bu farkları ödemesi imkânsız⁶⁵.”

Yine 60'lı yıllarda yapılmış ve tamamen ruhsatlı ve tapulu binalardan oluşan İç-Dış Kumsal, sanki boş bir alanmışçasına yeniden tanzim edilmek üzere Küçükçekmece Belediyesi tarafından projelendirilmiştir. *'Ekolojik gökdelenlerin mucidi'* ünlü mimar Dr. Ken Yeang tarafından yapılan planlara göre, buraya, içinde kültür merkezi, su parkı, marina, yeni kanallar, oteller, konaklama ve eğlence alanları ile plajların bulunan bir bölge sil baştan yapılacaktır⁶⁶. Mahalle halkı yerinden edilirken bu olanaklardan hangi sosyo-ekonomik sınıfların faydalanacağı açıktır.

İş o kadar çığırından çıkar ki rant hırsıyla *"Bırakın gecekonduları Bağdat Caddesi'nin bile kentsel dönüşüme tabi tutulması gerekir"*⁶⁷ gibi bir cümle bir girişimci tarafından telaffuz edilebilir. 2008'lerde bu yorumu yapan girişimci 2010'ların *'Yaşam Mimarı'* Ağaoğlu'ndan başkası değildir!

C- Depremi Araçsallaştırarak Meşruiyet İnşa Etmek

Deprem, dönüşüm projeleri için bir başka meşruiyet nedenidir. Naomi Klein, *'Şok Doktrini'* isimli çalışmasında kapitalizmin felaketleri araçsallaştırmasının örneklerini sıralayarak bunu *'Felaket Kapitalizmi'* olarak adlandırır:

“Katastrofik olayların ortaya çıkışları esnasında, felaketleri, heyecanlı fırsatlar olarak değerlendiren ve kamusal alana sermaye tarafından yapılan bu baskılara *'Felaket Kapitalizmi'* diyorum⁶⁸.”

İstanbul'daki süreç yukarıdaki yargıyı haklı kılmaktadır. Çoğu gecekondulu bölgesi, kaya zeminde (Başibüyük, Ayazma, Sulukule, Gülsuyu-Gülensu vb.) depreme dayanıklı bölgelerde olduğu⁶⁹ gibi tek ya da iki katlı bahçeli binalar kent merkezindeki çok katlılardan daha emniyetlidir. Dahası, kentsel dönüşüm projelerinin bir kısmı deprem öncesinden planlanmış ve sonradan meşruiyet kazanmak için deprem bahane edilmiştir. Büyük bir kentsel dönüşüm

⁶⁵ Ah, Güzel Tozkoparan, Atlas Dergisi, Sayı 195, Haziran 2009.

<http://www.kesfetmekicinbak.com/kultur/others/08707/>

⁶⁶ Seda Niğbolu, *'Dikey kentleşmeye yeşil çözümler'*, Radikal Cumartesi, 17.05.2008.

⁶⁷ Yılmaz Yıldız, *'İstanbul Kentsel Dönüşümü Trilyonlarca Dolar Kazanır'*, Yeni Şafak, 11.08.2008.

⁶⁸ Naomi Klein, *The Shock Doctrine*, London 2007, p.6.

⁶⁹ Bkz: *'Yaşama Yeni Bir Pencereden Bakın'*, Küçükçekmece Belediyesi Yayınları, 2007.

geçiren Zeytinburnu buna örnektir. Proje 1999'dan önce bir 'Vizyon Projesi' olarak sunulmuş ve deprem kaygısı projenin gerekçelerine sonradan eklenmiştir. 2008'de, Türkiye Müteahhitler Birliği Başkanı, imar komisyonlarının 'tıkır tıkır' çalıştığı geçen 9 yıllık sürede Deprem Komisyonu'nun bir kez bile toplanmamasını eleştirir⁷⁰. Buna karşın, İstanbul Büyükşehir Belediyesi son dört yılda 3.900'den fazla imar planı değişikliği gerçekleştirmiştir ki bu rakam günde 3 değişiklik demektir. Geçmiş dönemlerin plan değişikliklerinin birkaç katının son yıllarda yapılması akla arazi rantını getirmektedir; değişiklikler bu rantın kanıtı olmasa da çok önemli birer göstergesidir⁷¹. İmar planlarında değişiklik yapılması gereken asıl risk bölgelerinin tüm bu plan değişiklikleri sırasında göz ardı edilmeleri bu kuşkuyla daha da haklı çıkartır. Bu dönemde, 3.900'den fazla imar planı değişikliği yapan İBB'nin ortada depremle ilgili somut bir çalışması olmadığı gibi, büyükşehir ve ilçe belediyeleri çadır kurulacak yerlerin sayılarını arttıracaklarına tam aksine bu boş alanları ayrıcalıklı imar haklarıyla donatarak yapılaşmaya açmışlardır (Toplum için Şehircilik Raporu 2011). AKOM tarafından saptanan 400 çadır alanının 200'den fazlası, AVM, rezidans, lüks otel uğruna betonlaştırılmıştır. Bugün, İstanbul'un hemen her ilçesindeki çadırkent alanında bir AVM yükselmektedir. Devam edelim; DPT'nin yayınlarına göre, Marmara depremi nedeniyle 1999-2006 arası 20 milyar TL toplanmış, bu kaynağın deprem hasarına yönelik kullanılıp kullanılmadığı bilgisi bulunamamıştır. İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası (ISMMMO) Başkanı, Van depremi ertesinde, 30 milyar bulan deprem vergilerinin kullanımının şeffaf olmadığını açıklar. Yine aynı açıklamaya göre, *"Kalıcı hale gelen ve en önemli gelir kaynağı bugün sayıları 65 milyonu aşan telefon abonelerinden alınan özel iletişim vergisi ile 10 yılda halkın cebinden 22,3 milyar lira"* çıkmıştır. Sonradan, bizzat yetkili bakandan öğrendiğimize göre, vergilerimiz deprem önlemleri için değil, bir kısmı *"duble yol"* yapımlarında kullanılmıştır. Kızılay'ın neden yeterince çadır sağlayamadığı da böylece açığa çıkmış olur. Olası bir depremde sadece İstanbul için en az 350.000 çadıra ihtiyaç varken, Kızılay Başkanı ellerinde 50.000 çadır olduğunu ilan ediverir! Çeşitli bürokrat ve uzmanlar tarafından yapılan açıklamalar, hemen hemen tüm deprem projelerinin yurt dışından sağlanan kredilerle gerçekleştirildiğini ortaya koyar. Bu durumda, deprem vergilerinden toplanan para adresine ulaşmamış demektir; nereye gittiği de meçhuldür. 1999'dan sonra çıkan yönetmeliklere rağmen denetimsizlik devam etmektedir; nitekim Van'da yıkılan çoğu bina 1999 ertesi binalardır ve bir kısmı da kamu binalarıdır. Prof Semih Tezcan, 54 bin kamu binasından sadece %1,5'inin elden geçirildiğini belirtir. Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin güçlendirilmesi gerekmektedir, Çapa ve Cerrahpaşa Hastanelerinin bazı bölümleri yıkım endişesiyle kapatılır. Depreme karşı tehlike ve risk analizlerinin de yapıp yapılmadığı belli değildir. *"Altyapımız, doğalgaz ve su kanallarımız ne kadar dayanıklı? (...) Deprem olduğunda, sanayi tesislerinin yüzde kaç ayakta kalacak? (...) Ekonomik kayıp ne olacak? (...) Devlet daireleri ve bankalar ne kadar dayanabilecek?"* İTÜ Maden Fakültesi öğretim üyesi Prof. Naci Görür bu ve benzeri soruları sıralayarak, deprem dönüşümü adı altında gerçekleştirilecek uygulamalara ikazını yapar: *"Kentsel dönüşüm eğer deprem odaklı olarsa, ben bugün yapılanları anlamakta güçlük*

⁷⁰ Murat Karayalçın, Konut Bunalımı Kent Rantları ve Proje Muhafızları, Ocak 2009, s.94-95.

⁷¹ age s.95-97.

çekiyorum. Kentsel dönüşüm, depreme hazırlık değildir. Doğal olarak müteahhitler rantı yüksek yerlere gidiyorlar. Ben de olsam pastanın, rantın yüksek olduğu yerleri tercih ederdim. Peki, bu durumda, rant değeri olmayan ama yaşayan insanların depremden canlı çıkma olasılığı bulunmayan semtlerde ne yapılacaktır?” Bu ikaz bile deprem dönüşümü ile asıl amacın depreme önlem değil, arazi rantı yüksek bölgelerdeki dönüşüme meşruiyet sağlamak olduğunu kolaylıkla açık etmektedir. Bugün İstanbul’un deprem dönüşümüne örnek gösterilen Fikirtepe arazi rantı yüksek böyle bir bölgedir. Tahmin edilenin aksine, dönüşüm sonucunda Fikirtepe’de Fikirtepeliler oturamayacaklardır çünkü aşağıda bahsedeceğimiz ‘gayrimenkulun menkulleştirilmesi’ uygulaması Fikirtepe’de de uygulanacağından, rezidansa çevrilen konutlarından dar gelirli Fikirtepeliler’in satın alabilmeleri olanaksızdır; tüm kent yoksulları gibi onlara da TOKİ silolarına göç yolu gözükmektedir.

Van’a gelirsek, Van, Türkiye'nin deprem konusundaki durumunun açık özetidir. 7,2 şiddetinde deprem üreten bir bölgede bulunmasına ve böyle bir depremin beklenmesine rağmen bölgede hiçbir önlem alınmamıştır. TMMOB’nin kentte 2009’da gerçekleştirdiği ‘Deprem Paneli’ tehlikenin varlığına işaret eder; nitekim bir bölge milletvekili de TBMM’ye konuyla ilgili soru önergesi verir. Geliyorum diyen deprem karşısında iktidar sınıfta kalmış, hazırlıksız yakalanmış dahası deprem ertesinde de, Başbakan’ın itiraf ettiği üzere, müdahalede yetersiz kalmıştır. Öte yandan, Van’da depreme yönelik çalışmayı akıl edemeyen iktidar, seçimler öncesi açıklanan hedeflerinde, çılgın projeler yoluyla Van’ı turizm merkezine dönüştürmeyi akıl edebilmiştir!

Toparlarsak, 12 sene sonunda geldiğimiz nokta, deprem paralarıyla sağlaştırılan konutlar, mahalleler, kamu binaları değildir ama bilcümle kentsel dönüşüm/yenileme projesiyle, İstanbul’a Çılgın Kanal ile iki yeni kent ve Van’a ‘Nevruz Efsaneler Ülkesi Projesi’dir. 2010 senesinde, İstanbul Belediye Başkanı, İstanbul’u tamamen yıkabilecek bir deprem felaketine karşı, 8 yıllık iktidarları boyunca, ne gibi önlemler aldıklarını/alacaklarını ve sorumluluklarını açıklayacağına, ‘İstanbul’u yıkarak güzelleştirmekten’ bahsetmektedir. Ekonominin inşaat sektörü üzerinden döndüğü bir düzende, gerçek amaç, deprem dönüşümü adı altında meşruiyet kazandırarak kentsel ranta el koymaktır:

“Sermaye birikimi süreçleri açısından kentin merkezinde kalan bu alanlar küresel sermayenin ilgi alanları olmuş ve küresel finans güçlerinin yönlendirdiği rant odaklı projeler ile burada yaşayanların, kentlilerin tasfiye edilmesine ve bu alanların hızla el değiştirmesini öngören yaklaşımla yağma ve talan güçlerin aracılığıyla yeni bir yoksullaştırma/zenginleştirme kaynağı haline getirilmektedir⁷².”

III- Neoliberal Düzenin Mekâna Müdahale Aracı Olarak TOKİ

*“Rak rak raki/ Yaktın bizi TOKİ/ Evimden ayırdın/ Yuvamdan ayırdın/Yıktın bizi TOKİ
Rak rak raki/ Yaktın bizi TOKİ/ Karıdan ayırdın/ Mahallemden kopardın/ Vicdansız TOKİ”*

⁷² TMMOB 2. Ankara Kent Sempozyumu Sonuç Bildirgesi, <http://www.politeknik.org.tr/site/index.php/bilgi-belge/29-kentleme/753-tmmob-2-ankara-kent-sempozyumu-sonuc-bildirgesi.htm>

1980 sonrasında konut politikasındaki en önemli gelişme Toplu Konut Kanunu olmuştur. 1981 yılında yürürlüğe giren kanun 1984 yılında yeniden düzenlenmiş ve 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu kapsamında özerk Toplu Konut Fonu oluşturulmuştur. Aynı yıl Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi de kurulur. Amaç, Türkiye’de konut üretim sektörünü teşvik ederek ülkede giderek artan konut talebini karşılamaktır. 2002 senesinde iktidara gelen AKP, Toplu Konut İdaresi’nin (TOKİ) zaman içinde konut üretiminden uzaklaştığı, oysa ülkede konut ihtiyacının arttığı ve gecekonduların da artarak devam ettiği gibi bir dizi gerekçeye dayanarak konut ve planlı kentleşmeye yönelik yeni politikalar belirler⁷³ :

1. Alt gelir grubuna yönelik sosyal nitelikli konut üretimi, yoksul konutları
2. Gecekonduların dönüşüm projeleri
3. Doğal afet sonucu oluşan konut açığına yönelik projeler
4. Kaynak geliştirmeye yönelik rant ve prestij projeleri
5. Tarımköy+Göçmen konutları
6. Arsa üretim projeleri.
7. Kredi uygulamaları

Bu kapsamda, Acil Eylem Planı’nın Sosyal Politikalar başlığı altındaki 44. ve 45. maddelerinde TOKİ’ye yeni görevler verilir⁷⁴:

“Madde 44- Yerel yönetimlerle işbirliği sağlanarak kentlerimizdeki gecekondulaşmanın önlenmesi ve mevcut gecekondular alanlarının dönüştürülmesi.

Madde 45- Dar gelirli insanların kira öder gibi taksitlerle ve kısa sürede ev sahibi olmaları.”

İnsan Hakları ve Sosyal Devlet ilkelerine dayandığı iddia edilen ve ‘kira öder gibi ev sahibi olma mitine’ dayanan yeni gecekondular politikaları ve uygulamaları aşağıda inceleneceği üzere TOKİ’nin KD uygulamalarında tam aksine bir tutumla kendi dayanaklarını kendileri ihlal edeceklerdir. Devrin iktidarının ekonomik krizden çıkmak için emlak ve arazi rantına yönelmesiyle, asıl amacının bütçe açıklarını finanse etmek olduğu da anlaşılacaktır. TOKİ’nin uygulamalarını incelemeyen önce zamanın ekonomik şartlarına ve iktidarın TOKİ’yi yeniden yapılandırmasının ardındaki gerekçelere göz atalım.

Kasım 2000 ile Şubat 2001 tarihleri arasında Türkiye büyük bir iktisadi kriz yaşar. Ekonomi %10 küçülürken, TL diğer önemli döviz kurları karşısında % 51 değer kaybeder. Bu süreçte, sosyal devlet uygulamaları ve himayeci politikalarından vazgeçilerek, sosyal ve ekonomik hayatın birçok alanı piyasa kurallarına ve aktörlerine terk edilir. 2002’de göreve gelen AKP iktidarı krizden çıkış çaresi olarak ülke ekonomisini küresel ekonomik sistemle bütünleştirmeyi benimser ve bu doğrultuda ulusal ve uluslararası sermaye ile yatırımcıları

⁷³ Erdoğan Bayraktar, ‘TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)’, Bakanlar Kuruluna sunum, 12.09.2005; Ayrıca bkz: <http://www.toki.gov.tr/page.asp?id=130>

⁷⁴ age.

ülkeye çekmeyi hedefler. Küresel ekonomiye eklemlenme amacının en ciddi etkisi enformel konut piyasası ile gecekondulu mahalleleri üzerinde görülecektir. Alt gelir gruplarını hedefleyen, yasal altyapısı iktidarcı hazırlanmış resmi bir konut pazarı, enformel gecekondulu sisteminin yerine geçer⁷⁵. Bu çerçevede AKP'nin hedeflerini şöyle sıralayabiliriz:

“1) yeni gecekondulu yapımının durdurulması 2) kentsel arazilerdeki tüm gecekonduların yıkımı 3) gecekondulu sakinlerinin formel toplu konut pazarına entegrasyonu 4) boşaltılmış gecekondulu bölgelerinin sermayeye ve yatırımcılara açılması⁷⁶.”

Sayılan hedeflerin gerçekleştirilebilmeleri için kurumun yetkilerinin sayısı da kapsamı da ardı ardına çıkarılan yasalar ile genişletilir. AKP, TOKİ'yi önce KİT statüsüne alarak Kamu İhale Kanunu'nun denetiminden çıkartır⁷⁷. 2985 sayılı Toplu Konut Yasası Ek Madde 5 (1990) ile kurum zaten Sayıştay denetiminin dışındadır ve sadece Devlet Denetleme Kurulu tarafından denetlenmektedir. Doğrudan Başbakan'a bağlı olduğundan hesap verebilirliği de sorunludur. Kurumun malvarlıkları da arttırılır. Kapatılan Emlak Bankası ve Arsa Ofisi'ne ait gayrimenkulleri dışında, Maliye Bakanlığı tarafından harca esas bedelli veya bedelsiz olarak kuruma verilen gayrimenkuller ile gayrimenkulleri 205 milyon metrekareye ulaşır⁷⁸. Asıl amacı alt gelir gruplarına konut üretmek olan kurum, yeni yasalar ve düzenlemeler ile bambaşka bir kimliğe bürünür. Doğrudan iktidara bağlı olarak iktidarın istekleri doğrultusunda projeler yürüten ve kent mekânını neoliberal politikalarla tanzim ederek kentsel rantı yerli ve yabancı sermayeye aktaran bir araca dönüştürülür. Bir kamu kurumu olan TOKİ'nin kâr amaçlı bir müteahhit firma gibi çalışmasıyla devlet adeta bir tür 'yap-satçılık' yapmaya başlar⁷⁹.

Özetle, yetkileri giderek genişleyen ve neredeyse Türkiye'nin tüm arazi ve arsaları hatta binaları üzerinde söz sahibi olan TOKİ aşağıdaki işlevleri sorunsuz yerine getirmektedir:

- Konut ve inşaat piyasalarına istediği gibi müdahale edebilir. Yerli veya yabancı istediği inşaat şirketiyle ortaklık kurarak veya kendi başına uygulama gerçekleştirerek konuttan tatil köyüne hatta futbol stadyumu ve karakola⁸⁰ kadar her çeşit inşaat işi yapabilir.
- KD ve gecekondulu dönüşümü, kentsel yenileme projeleri uygulayabilir, buralardaki mevcut planları tadile yetkilidir.
- Emlak rantı yüksek olan arsaları hasılat paylaşımı adı altında özel sektöre devrederek kâr amaçlı projelere girebilir.

⁷⁵ Tuna Kuyucu, 'Making of a Neoliberal Urban Regime and Housing Market in İstanbul:2001-2008, Poverty, Property and Power: Making Markets in İstanbul's Low Income Informal Settlements', yayınlanmamış doktora tezi, University of Washington, Seattle 2009, s.1-3.

⁷⁶ age.

⁷⁷ Harun Gürlek, AKP'nin Müteahhitleri, İstanbul 2008, s.14.

⁷⁸ Muğla milletvekili Fevzi Topuz'un 31.07.2008 tarih 7/4231 sayılı Soru Önergesine göre Emlak Bankasından 3.604.412,45; Arsa Ofisinden 64.052.780,53; Maliye Bakanlığı harca esas 19.350.492 ve Maliye Bakanlığı bedelsiz 117.152.934 metrekare.

⁷⁹ Cevat Geray, 'Toplumsal Konut Yöneltileri ve TOKİ'nin Tutum ve Yöneltilerindeki Son Değişiklikler', Kent ve Planlama-Geçmiş Korumak Geleceği Tasarlamak, Ayşegül Mengi (ed.), Ankara 2007, s.289.

⁸⁰ TOKİ 'şato' gibi 179 karakol yapıyor, Radikal, 07.08.2010.

- Arazi ve imar planları konusunda çok yetkilidir. Mevcut planlardaki imara kapalı alanlar ile sosyal donatı alanlarını dikkate almadan hemen hemen her yerde (askeri bölgeler hariç) uygulama yapabilir, mevcut planları değiştirebilir. Yetkileri yerel yönetimlerin planlama alanındaki yetkilerinin üzerindedir, belediyelerin imar planlarına bağlı kalmadan kendi planlarıyla konut üretebilir.

- Arsa Ofisinden ve diğer kurumlardan gelen araziler nedeniyle çok varlıklısıdır⁸¹. Milli Emlak Müdürlüğü ile Toplu Konut İdaresi arasında yapılan bir Protokol doğrultusunda, maliye hazinesinden TOKİ'nin talep edeceği arsa ve araziler TOKİ'ye bedelsiz devredilebilmektedir. Bu arazileri dilediği gibi kullanmakta serbesttir. İhale Kanunu kapsamı dışında olduğundan harç ve vergilerden de muaftır.

- Bir finans kuruluşu gibi çalışarak krediler verebilir.

- Mali konularda Sayıştay ve diğer denetimlerin dışında olmasından dolayı konut yatırımlarını siyasal iktidarın tercihleri doğrultusunda gerçekleştirebilir.

Rakamlarla inceleyecek olursak:

“TOKİ, 2003-2009 arası 354.633 apartman, 331 ticaret merkezi, 414 okul 42 hastahane, 268 cami ve çeşitli yapı inşa etmiştir. Apartman binalarının çoğu kâr amaçlı olarak piyasanın zengin alıcılarına yönelik yaptırılmıştır. Sadece İstanbul'da inşa edilen 71.126 apartmanın yarısından çoğu kâr amaçlıdır. TOKİ aynı zamanda mega projeler de üstlenebilir, mesela İstanbul'daki 50.000 kapasiteli futbol stadı buna örnektir. 2008'deki kriz nedeniyle ertelenen Halkalı çöplüğüne yapılacak tema parkı da böyle bir mega projedir. Girişimcilik vasfı nedeniyle 2002-2007 arası TOKİ'nin malvarlığı 980 milyon dolardan 9,4 milyar dolara yükselmiştir⁸².”

Büyük miktarda bir malvarlığı ile çok geniş kentsel arazi ve arsalara sahip olan TOKİ'nin amaçları doğrultusunda epey miktarda alt gelir grubu konutu yapması beklenir. İstanbul örneğinden TOKİ Projelerini yakinen inceleyecek olursak, Ağustos 2010 itibari ile tamamlanmış veya inşaat aşamasında olan toplam 85.192 adet konuttan 678 adedinin (tek bir projedir ve 2008'den beri başka proje yapılmamış gözükür) alt gelir gruplarına yönelik olduğunu, 8 adet kentsel dönüşüm projesi kapsamında da toplam 5.292 konutun bulunduğunu, geriye kalan 79.222 konutu orta-üst ve üst gelir gruplarına yönelik projeler kapsamında yürütüldüğünü görebiliriz⁸³.

Kamu yararını esas alarak kentsel rantı kamuya aktarması gereken devlet, TOKİ vasıtasıyla kamuya ait araziler ile toprakları prestij projeleri için yerli ve yabancı girişimcilere açarak özel

⁸¹ Emlak Bankasından 3.604.412,45; Arsa Ofisinden 64.052.780,53; Maliye Bakanlığı harca esas 19.350.492 ve Maliye Bakanlığı bedelsiz 117.152.934 metrekare.

⁸² Tuna Kuyucu, 'Making of a Neoliberal Urban Regime and Housing Market in İstanbul :2001-2008', Poverty, Property and Power: Making Markets in İstanbul's Low Income Informal Settlements', yayınlanmamış doktora tezi, University of Washington 2009, s.30-31'de www.toki.gov.tr

⁸³ İnşaatları tamamlanan ve devam eden uygulamalar:
<http://www.toki.gov.tr/programlar/uygulamatakip/ilharita.asp>

mülkiyete üstelik rant sağlayarak devretmektedir⁸⁴. Kaynak geliştirme adı altında gelir paylaşımı yöntemiyle yapılan bu tür prestij projelerinin, sosyal konut projelerine kaynak oluşturmak amacıyla yaptırıldığı TOKİ tarafından iddia edilmektedir. Özel sektörle işbirliğinde yapılan bu modele göre, yüklenici şirket ile TOKİ satışlardan çeşitli oranlarda pay almaktadırlar. Ancak, devlet güvencesi ile gerçekleştirilen bu tür projeler TOKİ'yi asıl amacı olan dar gelirli yurttaşların barınma sorununa çözümden de uzaklaştırmaktadır. 2007 yılı sonuna dek 250.000 konut hedeflemiş olan TOKİ'nin bunların önemli bir kısmını orta ve üst gelir grupları için yaptırmış olması da bu gerçeğe işaret etmektedir⁸⁵.

Konut üretiminin TOKİ yasaları ve mevzuatı doğrultusunda değişmesi ve kentsel dönüşüm ve kaynak geliştirme projeleri yoluyla gerçekleştirilmesiyle, konut finansman sistemi de değişmiştir. Geçmişte gecekondular yaparak karşılanan veya sosyal güvenlik kuruluşlarından kredi ve arsa desteği ya da konut kooperatifleri aracılığı ile gerçekleştirilen konut ihtiyacı başka bir sisteme dönüşmüştür. Finans kuruluşları ve gayrimenkul yatırım ortaklıkları ile mortgage ya da 'borçkonut' sistemin yeni aktörleridir⁸⁶. 1980 Askeri Darbesi ertesinde şekillenen ve kentleri sermayenin talepleri doğrultusunda yapılandırmayı amaçlayan bu süreç sonucunda 'emeğin kentleşmesi' yıllarından 'sermayenin kentleşmesi' dönemlerine gelinmiştir⁸⁷. Bu yeni dönemde "açlık ve yoksulluk sınırı altında yaşayan düşük gelirli ya da işsiz güçsüz kesimlerin konut hakkının gerçekleştirilmesi için çaba gösterilmemektedir⁸⁸". Toplumsal adalet ilkeleri zedelenmiş, toplumda eşitsizlik ve ayrışma oluşmuş ve toplumun önemli bir bölümünün kentlerdeki yaşam alanları daraltılmıştır⁸⁹.

Akademik camiadan ve meslek odalarından TOKİ'ye eleştiriler ardı ardına gelmektedir. Bazı eleştirilere göre, hükümetin özelleştirme söylemlerine karşın devlet eli ile yüz binlerce konut ihaleye çıkarılmakta, TOKİ amacından saptırılarak yap-satçı gibi çalışmaktadır. Kooperatiflere kredi açmayan, ucuz ve altyapılı arsa sağlama görevini de yerine getirmeyen TOKİ, mali kaynaklarını beş yıldızlı projelere seferber etmekte, toprak rantının yüksek olduğu arsaları büyük holdinglerin gayrimenkul yatırım ortaklıklarına hasılat paylaşımı yöntemiyle aktarmaktadır. Kira öder gibi konut sahibi olma politikaları ve uygulamaları da toplumsal amaçtan yoksundur⁹⁰. TOKİ'ye yönelik en önemli eleştirilerden biri bedava arsa kullanımı, vergi ve harçlardan muaf olması ve ilgili birçok ayrımcı düzenleme nedeniyle haksız rekabete yol açmasıdır⁹¹. Ayrıca, kamu yararı gözetmeyen projelerde TOKİ'nin özel sektör ile ortaklıklar içinde yer alması, projelerin risk yükünün paylaşımı anlamına gelmektedir. Burada özel sektör rahatlar, olası kayıplar kamu kaynaklardan karşılanacağı için israf

⁸⁴ age,s 281, 295.

⁸⁵ age,s.281-283.

⁸⁶ age. s.282-283.

⁸⁷ H.Tarık Şengül, Kentsel Çelişki ve Siyaset, Ankara 2009,s.137-140.

⁸⁸ Cevat Geray, 'Toplumsal Konut Yöneltileri Ve TOKİ'nin Tutum ve Yöneltilerindeki Son Değişiklikler', Kent ve Planlama, Ayşegül Mengi (ed.), Ankara 2007, s.289.

⁸⁹ Menaf Turan, Türkiye'de Kentsel Rant, Ankara 2009,s.296.

⁹⁰ Cevat Geray, Toplumsal Konut Yöneltileri ve TOKİ'nin Tutum ve Yöneltilerindeki Son Değişiklikler', Kent ve Planlama, Ayşegül Mengi (ed.), Ankara 2007, s.289.

⁹¹ Ruşen Keleş, TOKİ Gerçeği Paneli, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 6 Mart 2009.

toplumsallaştırılmaktadırlar⁹². Bir kamu kurumundan ziyade kâr amaçlı bir müteahhit gibi hareket eden kuruma inşaat şirketlerinden de eleştiriler yağmaktadır. Öte yandan, haksız rekabet ortamının getirdiği avantajlar TOKİ'nin iş verdiği kesimin zenginleşmesine yol açmaktadır. TOKİ'nin faaliyetleri ile devletin elindeki arazileri ayrıcalıklı kesimlerin hizmetine sunduğu ve devleti zarar ettirdiği savı çeşitli rapor ve araştırmaların konusu olmuştur. Özellikle Emlak Gayri Menkul Yatırım Ortaklığı (EGYO) aracılığıyla yapmış olduğu konut projelerinin çoğunda kamu mülkiyetindeki arazilerin çok ucuza üst gelir gruplarına aktarıldığı ve ihalelerinde ayrıcalıklı şirketler yarattığı bu araştırmaların odak noktasıdır.

IV- İstanbul'da Kentsel Dönüşüm Uygulamaları

Belirli bir gecekondu bölgesinin kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilmesinin ardından bölge yerel belediye tarafından boşaltılır. Hak sahibi kabul edilenler (belirli bir süre burada oturduklarını kanıtlayabilen gecekondu sakinleri), bu kapsamda inşa edilen TOKİ Bloklarında yeniden iskân edilirler. Gecekondu bölgelerinde tapulu/ruhsatlı evleri olanlar belirli bir fark ödeyerek yeni projeye katılabilirler, ama bu fark genelde çok yüksektir. Bu nedenle, bu grup da diğer gecekondululara tanınan hak doğrultusunda fakat daha az borçlanarak veya borçlanmadan TOKİ bloklarına geçer. Hak sahibi olamayanlar ile tüm zamanların kaybedenleri kiracılar ise sokaklarda veya barakalarda barınmak zorunda kalırlar⁹³. Sulukule, Kâğıthane, Küçükbakkalköy, Ayazma gibi sokaklarda barınan aileler ve çadırlar kentin olağan görüntüleri olur.

Yasalarda ilçe belediyelerine kentsel dönüşüm projelerinde görev veriliyor gibi gözükür, oysa uygulamalarda belediyelerin görevleri genellikle mahalle halkı ile (her türlü psikolojik baskı ve kamulaştırma tehdidi kullanılarak) anlaşma sağlanması ve bölgenin boşaltılıp dozerlenerek teslimiyle sınırlıdır. Kanunlar incelenirken görüldüğü üzere 'anlaşma', 'uzlaşma' gibi sözcüklerle kastedilen, belediyeler ve TOKİ tarafından önerilen proje üzerinde anlaşma ve uzlaşmadır, alternatiflere yer yoktur. Projeler mahallelilerle önceden tartışılarak yaşayanların arzularına göre şekillendirilmez. *"Burası zaten Hazineye ait, anlaşmayı imzalamazsanız sunduğumuz haklar da gider"*, tehdidi, maddi güçleri dar ve konu ile ilgili hak arama bilgileri az olan gecekondulular üzerinde baskı yaratır. Dolayısıyla, kâğıt üzerinde anlaşma sağlanmış gibi gözükse de, aslında imzalar istemeden atılmaktadır.

Süreç şeffaf yürümez. Gecekonduluların projeden haberleri genelde epey geç olur:

⁹² age.

⁹³ Kimi uygulamalarda kentsel dönüşüm belediyeleri kiracılara belirli bir miktar para yardımı yapmaktadır ancak bu yardımın nesnel kriterleri ve bütçesi belirsizdir. Aynı mahalleden bir aile diğerinden fazla yardım alabilmektedir. Süleymaniye'de kiracılara ilk yardımlar Sosyal Yardımlaşma Fonundan sağlanmıştır; sonra yardımlar durdurulmuştur. Ayazmalı 18 aileye verilen kira yardımlarının kaynağı belirsizdir. Bu aileler daha sonra hak sahibi yapırlar ancak 10.000-15.000 TL peşinatları ödeyemediklerinden hak sahipliklerini kaybetmişlerdir. Ayvansaray Molla Aşkı Mahallesi'nde kiracıları çıkartmak için Belediye 1000-2000TL yardım teklif etmektedir. Burada tek istisna Taşoluk'tan hak sahibi yapılan Sulukuleli kiracılarıdır. Ancak onlar da konut kredilerinin taksitlerini ödeyemediklerinden ilk yerleştirilen 300 civarı aileden bugün Taşoluk'ta sadece 3-4 aile kalmıştır. Ayvansaray Tokluded'e'nin yaşlı kiracıları hiçbir hak tanınmayarak sokağa atılmışlardır.

“Maltepe Belediyesi muhtarlara yazı gönderiyor. ‘Maltepe E-5 kuzeyinde nazım imar planı çıkmıştır görüşlerinize’, diye. Askıdan inmesine 10 gün kala bizden görüş istiyor, muhtarlıktan. Muhtarın da tabii hiçbir şeyden haberi yok. Garibim muhtar nereden bilsin E-5 üzerinde nazım imar planı nedir, ne getirir, ne götürür... anladık ki bu plan yıkım getiriyor, başka bir şey yok.”⁹⁴

Gecekonducularla olan anlaşmalar standarttır. Eğer işgalci ise (ruhsatsız, tapusuz) ve hak sahibi sayılmış ise (bunun için bölgede belirli bir süre ikamet ettiğini resmi evrakla belgelemesi gereklidir) gecekonduya bir ‘enkaz bedeli’ (genellikle 10.000-15.000 TL) biçilir. Belirli bir peşinat alınarak, TOKİ’nin kent çeperlerinde gecekondu dönüşümüne yönelik yaptırdığı konutlara 15-20 yıl vadeli 250-450 TL’lik aylık taksitlerle (taksitlendirmeler TÜFE’ye bağlıdır, sabit değildir) geri ödeyeceği şekilde 45.000-70.000 TL arası borçlandırılarak yerleştirilir⁹⁵. Taksit ödemeleri için bankalarla kredi anlaşmaları yapılır. Bu uygulama ile gecekonducularda yaşayan insanlar bankaların insafına terk edilir. Kâr maksimizasyonu anlayışı üzerine kurulu bankacılık sistemi kredisini zamanında ödeyemeyenden faizini alacak, ödemede belirli bir süreyi aşanın evine el koyabilecektir⁹⁶.

İktidarın neoliberal politikalara kaymasının çok ciddi bir başka etkisi de merkezdeki yıpranmış tarihi alanlar üzerinde kendisini gösterir. Kentin merkezinde Sulukule, Tarlabası, Süleymaniye, Fener-Balat-Ayvansaray gibi birçok tarihi alan 5366 sayılı Kanun kapsamında yenileme alanı ilan edilir. Bu tarihi bölgeler halkı genellikle alt gelir gruplarından ve kiracılardan oluşmakta ve buralardaki ucuz yaşam olanakları sayesinde kentte yaşama tutunabilmektedirler. Zorunlu iç-göç mağdurları, Romanlar, mülteciler ve bazı mahallelerde travestiler ve transseksüeller gibi dezavantajlı gruplar bu bölgelerin sakinleridir. Süreç gecekondu bölgelerinde 5393 Md. 73’e göre şekillenirken yıpranmış tarihi bölgelerde 5366 ile yürür. Her iki uygulamada da, temel prensiplerin katılımcı, şeffaf bir yaklaşımla belirlenmesi sadece sözdedir:

“Tapusu bize ait evlerimiz bizim haberimiz olmadan yenileme alanı kapsamına alındı, özel bir firmaya ihale edildi ve projesi çizildi. Bu bizim barınma ve mülkiyet haklarımızın ihlalidir⁹⁷.”

Gayrimenkulün menkulleştirilmesi olarak adlandırılan bu sisteme göre her gayrimenkulün bir değeri vardır ve bu değer karşısında mal sahibinin yeni projeden alabileceği bir metrekare belirlenmiştir. Bu metrekare mal sahibinin mevcut konutundan daha az olur, çünkü yüklenicilere göre bu daha az metrekare, değer olarak mevcut metrekareden daha fazladır:

“100 metrekarelik yere karşılık 50-60 metrekare alıyorsanız, 100 metrekareniz bugün 100 lira ediyorsa aldığınız 50-60 metrekare 250 lira edecek⁹⁸.”

⁹⁴ Erdoğan Yıldız, (Gülsuyu Yardımlaşma Derneği), ‘Yuvrak Masa Toplantısı’, İktisat Dergisi özel sayı 499, Eylül-Ekim 2008, s.13.

⁹⁵ 2008 rakamları. Bu rakamlar bugün 2 katı kadar yükselmiştir.

⁹⁶ Ayazma’dan Bezirganbahçe TOKİ Sitesine 2007 başında yerleştirilen nüfusun %43’ü, 2008 senesi Küçükçekmece Belediye anketine göre, ekonomik koşullardan ve icra baskısından satıp gitmek istemektedir (önceden satanlar hariç). Bugün bu yüzde kuşkusuz daha yüksektir. Sulukule’den Taşoluk’a yeniden iskân edilen 300 küsur kiracıdan bugün Taşoluk’ta kimse kalmamıştır.

⁹⁷ <http://febayder.com/>

Görünürde avantajlı gibi gözükse de bu durum uygulamada büyük mağduriyetlere yol açabilmektedir:

- “Örneğin kızı ile yaşayan kiralarla geçinen bir Ermeni kadına senin 3 katlı binan bizim sana vereceğimiz 60 metrekarelik daireye denk geliyor denebiliyor⁹⁹”.

- “...Siz burada bir yenileme alanı, kentsel dönüşüm alanı ilan ediyorsunuz. Diyelim burada 100.000 metrekare inşaat var. Burada mülk sahipleri var. Burayı acele kamulaştırma kararı alıyorsunuz... Sonra burayı bir şirkete veriyorsunuz ihaleyle. O şirket burada plan tadiliyle 300.000 metrekare ya da 500.000 metrekare inşaat yapıyor ve siz kamu olarak buradaki Ahmet’in arsasını rant da sağlayarak Mehmet’e devrediyorsunuz¹⁰⁰.”

5366 sayılı Kanun’un uygulandığı Sulukule 2006’da Bakanlar Kurulu kararı ile ‘acele kamulaştırma¹⁰¹ alanı ilan edilmiştir. Oysa Acele Kamulaştırma yurt savunması ile deprem vb. gibi çok özel hallerde başvurulmuş bir araçtır. Kamulaştırma Kanunu’na göre kamulaştırılmasına karar verilen alandaki taşınmaz malikleri ile öncelikle, anlaşma yoluna gidilmesi (satın alma usulü; 8.madde), anlaşma sağlanamayanlara karşı ise acele el koyma, tespit ve tescil davalarının açılması gerekirken, Sulukule’de acele kamulaştırma baskısı sonucu ekonomik yönden güçsüz ve hak aramada bilinçsiz olan mahalle halkı, tapularının çoğu da hisseli olduğundan ya belediyenin verdiği düşük kamulaştırma bedellerini kabul etmek ya da arsa spekülâtorlerine biraz daha yükseğine satmak zorunda kalmıştır¹⁰²:

“UNESCO’nun bölgeye heyet gönderip, ‘Proje bu şekliyle devam ederse, İstanbul, Dünya Kültür Mirası listesinden çıkarılabilir’ açıklaması yaptığı Sulukule’de, başta hakkında dava açılan Deniz Feneri noteri İsmet Büyükkılıç olmak üzere bir milletvekilinin oğlu, AKP’li meclis üyeleri ve tarikat lideri Mahmut Hoca’nın konut aldığı ortaya çıktı. AKP’liler ve Mahmut Hoca’nın, proje dâhilindeki konutları ilk sahiplerinin istismal korkusuyla elden çıkardıkları dönemde, 2007 ve 2008 yıllarında satın alıp, belediye ile sözleşme imzaladıkları anlaşıldı. ¹⁰³”

Evleri yıkılan 900 hak sahibi arasından sadece 50-60 civarı mahalleli 640 konutluk yeni projeye katılabiliştir. Bu aileler, mahallede gelir seviyesi en yüksek olanlardır ancak onları da başka mağduriyetler bekler. Belediyeye yaptıkları sözleşmeye rağmen, kaç metrekarelik evde oturacaklarını da, evlerine ne kadar para vereceklerini de hala bilmemekten yakınır.

⁹⁸ GAP İnşaat proje direktörü Nilgün Kıvırcık : “Tarlabaşı Projesinde Temel Amaç ‘Kente Entegrasyon’du” http://www.yapi.com.tr/HaberDosyalari/Detay_tarlabaşı-projesinde-temel-amac-kente-entegrasyondur_1342.html?HaberID=81383

⁹⁹ Özlem Yüzüak, ‘Mücella Yapıcı: Kentsel Dönüşüm... Ama nasıl?’, Cumhuriyet, 27.11.2008

¹⁰⁰ Mücella Yapıcı, (İstanbul Mimarlar Odası), ‘Yuvarlak Masa Toplantısı’, İktisat Dergisi özel sayı 499,s.18, Eylül-Ekim 2008.

¹⁰¹ 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu'nun Acele Kamulaştırma başlıklı 27. maddesi : "3634 sayılı Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanununun uygulanmasında yurt savunması ihtiyacına veya aceleliğine Bakanlar Kurulunca karar alınacak hallerde veya özel kanunlarla öngörülen olağanüstü durumlarda gerekli olan taşınmaz malların kamulaştırılması..."

¹⁰² Hilal Küey, ‘Herşey kitabına uygun’, Radikal İki, 11.10.2009.

¹⁰³ <http://www.turktime.com/haber/sulukule-nin-rantsal-donusumu-romanlar-toki-evlerine-akp-liler-sulukule-ye/49745>, 18.03.2009

Sözleşmede talep ettikleri evin metrekaresi ve fiyatı belirlenerek, altına imzalar atıldığı halde, belediye, “Kaç metrekaresel evde oturacağınız kurada çıkacak” demektedir¹⁰⁴:

“54 yaşındaki Yıldız Kaynar, doğma büyüme Sultan Mahalleli. Yıkılan evi 58 bin liraya sayılmış, projede 125 metrekaresel bir ev için sözleşme imzalamış. 107 bin lira borca girmeyi kabul etmiş, beş senedir bu evi bekliyor. ‘Beş altı yaprak bir şeyler vardı, okumadan imzaladık. Hiç tahmin etmiyorduk böyle bir şey çıkacağını’ diyor. ‘Hangi metrekareye yazıldıysam onu istiyorum. Evim, Niyazi Müsri Sokak’taydı. Bana yine aynı yerden versinler evimi’¹⁰⁵.”

Maliyetli projelere katılmak sadece Sulukule için değil diğer tarihi alanlarda yaşayan kent yoksulları açısından da olanaksızdır ve ‘hayır projeyi istemem’ ya da ‘değişiklik isterim’ gibi bir seçenek yoktur. Kamulaştırma gerekçeleri arasında sayılan turistik ve konut amaçlı işlevlerin ‘kamu yararı’ ile bir ilgisi olmadığı gibi, bu işlevlerin projelerde adlandırılmaları sahiplerinin elinden alınacak mülklerin üçüncü şahıslara satılacağına zaten açık ilanlardır:

“Sonra öğrendik ki ön caddeye cephe alan diğer 3 adanın da üzerinde 2 otel projesi var. Bir de ticaret merkezi projesi. O otellerden biz mülk sahiplerine hak tanımak istemiyorlar. Öndeki bir diğer adaya da ticaret merkezi yapıyorlar. Biz baktık ki proje alanında bulunan 9 adanın ön caddeye cephesinde 1 alışveriş merkezi, 2 otel ve 1 ticaret merkezi yapılacak. Proje alanının en değerli yerini inşaat şirketi kimseyle paylaşmak istemiyor, tekliflerden bunu anladık. Biz de kendilerine ‘Böyle bir haksızlık olamaz. Siz bizim mülklerimizi gasp etmek istiyorsunuz. Hak sahiplerine ticaretini devam ettirmek için yer bile vermezken bizimle anlaşmayı nasıl düşünebiliyorsunuz?’ dedik¹⁰⁶.”

Yeni gecekonduların durdurulması ve gecekondular ile kent yoksuluna karşı sıfır tolerans Türkiye’de ilk kez bu dönemde şekillenir. Sanayi kenti kimliğini yitirmekte olan ve giderek bir turizm, finans, hizmetler ve ticaret merkezi olmaya evrilen İstanbul’da zaten ucuz emek gücüne de gecekondulara da ihtiyaç yoktur. Önceki dönemlerde, gecekonduların yıkılmaları kentin tarihinde yok denecek kadar azdır. Seksenlerde sol ideolojilerinden dolayı tehdit görülerek yıktırılmış belirli siyasi mahalleler dışında örnek yokken, BM-Habitat AGFE İstanbul Raporu’na göre bugün kentsel dönüşüm projeleriyle etkilenecek nüfus sayısı en mütevazı tahminle 8-10 milyon kişidir.¹⁰⁷ İşsizlik ve konut açığı nedeniyle oluşan gecekondular sorununa yaklaşım tüm sosyal ve ekonomik faktörlerinden ayrıştırılıp sıfır toleranslı bir mekânsal müdahaleye dönüştürülmüştür. Alt gelir gruplarının TOKİ Bloklarına borçlandırılarak yeniden yerleştirilmeleri ile sorun halledilir sanılmaktadır. Mekâna müdahale yoksulluğu ve sorunu yok etmek bir tarafa sorunu katmerleştirerek kentin çeperlerine transfer eder. Sürecin

¹⁰⁴ Elif İnce; ‘Sulukulelilerin Evleri Kuraya Kaldı’, Radikal 7.01.2012

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1074812&Date=07.01.2012&CategoryID=77>

¹⁰⁵ age

¹⁰⁶ Tarlabası Projesinin Hakla Adaletle İlgisi Yoktur, Aslı Ranttir’, Tarlabası Derneği Başkanı Ahmet Gün’ün Basın Açıklaması, 17.05.2010 http://www.yapi.com.tr/HaberDosyaları/Detay_tarlabasi-projesinin-hakla-adaletle-ilgisi-yoktur-asli-ranttir_1344.html?HaberID=81383

¹⁰⁷ UN-HABITAT AGFE Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme. Mission to Istanbul, June 2009 http://www.unhabitat.org/downloads/docs/10008_1_593995.pdf, s.29

kazanani ise yatırımcılar ve inşaat şirketleridir. Sokaklarda barınmaya mecbur edilenlerden başka TOKİ Bloklarına yerleştirilen nüfus için de, İstanbul'un gecekondulu mahalleleri ile yıpranmış tarihi merkezlerindeki mahallelerinin halkları için de zorlu bir dönem başlamıştır.

V- Yaşamaya Elverişli Konut Hakkı ve Türkiye Gerçeği

A- BM Sistemine Göre Konut Hakkı

Birleşmiş Milletler (BM) mekanizmasındaki hemen her sözleşme kendi kapsamı içinde barınma veya konut hakkına atıfta bulunur¹⁰⁸. Ancak, barınma ve konut hakkı mevzuatı ile ilgili en geniş kapsamlı ve en eksiksiz yorum, BM Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesi¹⁰⁹ (ESKHS) 11. Madde 1. Paragraf ve ilgili Genel Yorumlarında yer alır¹¹⁰. Doksanlı yıllarla birlikte dünya üzerinde konut hakkı ihlallerinin ve zorla ev boşaltma ve tahliyelerin artması üzerine, 11. Madde 1. Paragraf, ESKH Komitesi'nin 4 (1991) ve 7 no'lu (1997) Genel Yorumlarıyla çağın gereklerine göre yorumlanmıştır. Kısaca göz atalım.

a) BM ESKH Sözleşmesi 11. Madde: Sözleşmenin 11. maddesi'nin başlığı 'Yaşama Standardı Hakkı' olarak geçer. İlk paragraf barınma hakkına atıfta bulunur: Burada konut hakkı diye bir tanım bulunmaz, daha geniş kapsamlı bir hak olarak barınma hakkı Evrensel Beyanname'den devamla yeterli bir yaşam standardı hakkının içinde tanımlanır. Barınma, yeterli beslenme, giyinme ve yaşam koşullarının sürekli olarak geliştirilmesi ile bağlantılı bir yaşam standardına sahip olma hakkı olarak sunulur. Hakların bölünmez bütünlüğü burada da devam eder. En önemlisi barınma hakkı bir yaşam standardı hakkı olarak mülkiyetten bağımsız tanımlanır.

b) 4 No'lu Genel Yorum (1991)¹¹¹: Yorum, ESKHS 11. Madde 1. Paragraftaki yeterli bir yaşam standardı faktörlerinin arasına konut hakkını ekler ve barınma kelimesini çıkartır. Ancak bu değişim ile kapsamda bir geriye dönüş olmaz, tam aksine konut hakkının içeriği genişletilir. Mülkiyete bağlı olmadan, 'Yaşamaya Elverişli Konut Hakkı', aynı zamanda Sözleşmedeki ekonomik, sosyal ve kültürel hakların kullanılabilmesinin de ön koşuludur. Elverişli bir konuta sahip olmayan kişinin eğitim, sağlık, istihdam gibi sosyal ve ekonomik haklara hatta siyasi

¹⁰⁸ Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Madde 5 (e) (iii); Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin 14. Maddesinin 2. Paragrafı; Çocuk Hakları Sözleşmesi, Madde 27 (3); Sosyal Kalkınma ve Gelişme Bildirgesi, Madde 10; Vancouver İnsan Yerleşimleri Bildirgesi, Bölüm III (8), 1976 Habitat Raporu,, Kalkınma Hakkı Bildirgesi, Madde 8 (1); ILO, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Çalışanların Konutlarına İlişkin Tavsiye Kararı, 1961 (No. 115).

¹⁰⁹ BM Genel Kurulunun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı Kararıyla kabul edilmiştir. Yürürlüğe girişi: 3 Ocak 1976. Türkiye 2002'de imzaladı.

¹¹⁰ <http://sorular.rightsagenda.org/Uploads/ESKH%20MEV/ESKH%204%20No%E2%80%99lu%20Genel%20Yorum.pdf>

¹¹¹ Lema Uyar (ed.), Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları, İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal Kültürel Haklar Komitesi, 1981-2006, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2006.

haklara erişimi olanaksızdır. Hakların birbirlerini etkilemeleri burada çok net görünür. Yorumun 7. paragrafında Komite, konutu sadece maddi boyutuyla değil insanın *'barış içinde ve onurlu bir şekilde'* yaşamasına olanak tanıyan pratiğiyle de değerlendirir.

Onurlu bir yaşam insan haklarının temeli ise, ekonomik koşullar ve gelir düzeyi fark etmeden bu hakkın herkes için sağlanması gereklidir. Bu Genel Yorum içinde tanımlanan dört duvar ile bir çatıdan oluşan bir barınak değil, *'Yaşamaya Elverişli Konut'* tur. 'Elverişli' sıfatı 7 alt başlık altında 8. Paragrafta açıklanır. Maddeleri özetlersek:

1. Kullanım Hakkının Yasal Güvenliği: Konutun kullanımı ne şekilde olursa olsun, kiralık, kooperatif, afet konutu, ev sahipliği, kiralama hatta mülkün işgali veya yasadışı iskân şeklinde bile olsa yasal güvence altındadır. *"Herkesin, ne biçim kullanım hakkı olduğuna bakılmaksızın, kişiyi zorla tahliye, taciz ve diğer tehditlere karşı yasal koruma sağlayacak kullanım hakkının bir derece güvenliğine sahip olması gerekmektedir"*. Taraf devletlerin, henüz böyle bir korunmaya sahip olmayanlar için gerekli tedbirleri, acil önlemleri almaları gerekmektedir.

Mülkün işgali ile yasadışı iskânın da kullanım hakkı olarak tanımlanmasının önemini burada bir kez daha vurgulamak isteriz. Bu yaklaşım, insan haklarının birbirlerini etkilemeleri ve hakların bütüncülük anlayışıyla tutarlıdır çünkü değindiğimiz üzere, evsizlik, diğer mağduriyet ve ihlalleri de tetiklediğinden, insan hakları mağduriyetlerinin en şiddetlisidir ve devletlerin yükümlülüğü, gerekli tedbirleri alarak, her ne şekilde olursa olsun kullanım hakkını yasallığa kavuşturmak ve her türlü tehdide karşı gereken önlemleri almaktır.

2. Hizmet, malzeme, tesis ve altyapının kullanılabilirliği: Yaşamaya elverişli bir konut sağlık, güvenlik, konfor ve beslenme açısından birincil önemde belirli olanaklara sahip olmalıdır. Doğal ve ortak kaynaklara, güvenli içme suyuna, yemek pişirme, ısınma ve aydınlatma için gerekli enerjiye, temizlik ve yıkanma donanımına, gıda depolama araçlarına, çöp toplama, atık su ve katı atık sistemine ve acil yardım hizmetlerine sürdürülebilir erişime sahip olmalıdır.

3. Maddi olarak karşılanabilirlik: Konut ile ilgili mali giderler ya da kiralık ise kiralar kişi ve ailesinin temel ihtiyaçlara ulaşmalarını engellemeyecek şekilde olmalıdır. Taraf devletler konuta ait masrafların gelir düzeyi ile orantılı olmasını sağlayacak önlemler almalıdırlar. Kiracıların makul olmayan kira bedelleri veya zamlarına karşı korunmaları gerekmektedir. Maddi güçleri konut edinmeyi karşılamayanlara taraf devletler konut sübvansiyonu ve konut finansman biçimleri ve düzeyleri sağlamalıdırlar.

4. Oturmaya Elverişlilik: İçinde yaşayanları, soğuk, sıcak rutubet vb. gibi sağlığa yönelik tehditlerden koruyan ve ayrıca yaşayanların yeterli alana sahip olduğu elverişli bir konut olmalıdır. Konutun, oturanların fiziksel güvenliklerini de sağlaması gerekmektedir.

5. Erişilebilirlik: Yaşamaya elverişli konut hakkı herkes için erişilebilir olmalıdır. Risk altındaki grupların bu hakka devamlı ve sürdürülebilir erişimine yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. Engelliler, yaşlılar, çocuklar, ölümcül hastalığı olanlar, HIV-pozitifler, doğal afet mağdurları, afet tehdidi altındakiler vb. dezavantajlı gruplar bu hak kapsamında belirli önceliklere sahip olmalıdırlar. Konut yasa ve politikaları bu grupların özel ihtiyaçlarını dikkate

almalıdır. Arazisiz çiftçiler ile toplumun yoksul kesimlerinin toprağa erişim hakları da sağlanmalıdır. Herkesin, toprağa erişim de dâhil olmak üzere, bir hak olarak güvenli bir yerde barış içinde ve insan onuruna uygun olarak yaşama hakkını güvence altına alacak gözle görülür düzenlemeler yapılmalıdır.

6. Konutun Mevkii: Konut, sağlık, eğitim hizmetleri, çocuk bakım merkezleri, iş olanakları ve diğer sosyal hizmetlere erişime olanak sağlayacak bir mevkide olmalıdır. Bu durum hem büyük şehirler hem de işyerine gidip gelmenin geçici ve mali giderinin yoksul hane halkının bütçesi üzerinde ağır baskılar oluşturduğu kırsal kesimler için geçerlidir. Yine aynı şekilde, konutların kirli bölgelerde ya da yakın bir dönemde sakinlerinin sağlık hakkını tehlikeye atacak şekilde kirlilik sorununa yol açacak kaynaklara yakın yerlerde inşa edilmemeleri gerekmektedir.

7. Kültürel Yeterlilik: Konutların inşa edilme biçimi, kullanılan inşaat malzemeleri ve bunları destekleyen politikalar, konutta kültürel kimlik ve çeşitliliği ifade etmeye uygun olmalıdır. Konutun çevresini geliştirme ve modernleştirmeye yönelik faaliyetler konut hakkının kültürel boyutunu dikkate almalı ve bunun yanı sıra uygun modern teknolojik gelişmeler de göz ardı edilmemelidir.

Komite bu niteliklerde bir konut hakkı için devletlerin gereken tedbirleri almalarını, hakkın sağlanmasına yönelik stratejiler geliştirmelerini ve yükümlülüklerini yerine getirmelerini ister. Ayrıca taraf devletler uluslararası işbirliği ile de yükümlülüklerini yerine getirebilirler.

c) 7 no'lu Genel Yorum (1997)¹¹²: Zorla tahliye ve ev boşaltmalar üzerine olan 7 no'lu Genel Yorum (1997), 4 no'lu Genel Yorumda anlatılan elverişli konut hakkının ilk koşulu olan yasal güvence hakkını tekrarlar ve zorla tahliyelerin 'prima facie' (ilk görüşte) insan hakkı ihlali olduğunu belirtir. Zorla tahliyelerin dünyanın her yerinde olağan hale geldiği bir dönemde, Yorum bu gerçekler ışığında konut hakkını genişletir.

Konumuz açısından önemli olan 2. paragraf, zorla tahliyelerin uzun süreden beri devam etmekte olduğuna dikkat çekerek, 1976'daki BM İnsan Yerleşimleri Konferansında alınan, *"büyük yıkım ve tasfiye işlemlerinin ancak ve ancak koruma ve onarımın yapılabilir olmadığı durumlarda ve yeniden yerleştirmelere ilişkin tedbirler alındığı sürece yapılmaları gerektiği"* kararına dikkat çeker. Ayrıca 1998 yılında kabul edilen '2000 Yılı için Küresel Barınma Stratejisine atıfta bulunarak *"[Hükümetlerin] temel yükümlülüğünün ev ve mahallelerin tahrip veya yok edilmesi değil, korunup iyileştirilmesi"* olarak kabul edildiğini de belirtir ve zorla tahliyelerin ağır bir insan hakkı ihlali olduğunu beyan eder. Yorum, 3. Paragrafta 'zorla tahliye' ifadesini tanımlar:

"...kişilerin, ailelerin ve/veya toplulukların kendi iradeleri olmaksızın oturdukları evden ve/veya topraktan geçici ya da daimi olarak ve uygun hukuki veya diğer koruma biçimleri sağlanmaksızın ve bu biçimlere erişim olmaksızın çıkarılmaları".

¹¹² www.ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKG07.doc

Zorla tahliyeler, haklar arasındaki karşılıklı ilişki ve bağılıktan ötürü, çoğunlukla diğer insan haklarının da ihlaline yol açmakta ve insan hakları mekanizmaları ile koruma altına alınan hakları açıkça ihlal etmekte; yaşam hakkı, kişi güvenliği hakkı, kişinin özel yaşamına, aile yaşamına ve konutuna müdahale edilmemesi hakkı ve mülkünden barışçı bir biçimde yararlanma hakkı gibi kişisel ve siyasal hakların ihlallerine sebebiyet vermektedir. Herkes, konutuna yapılan, keyfi veya hukuka aykırı müdahalelere karşı, korunma hakkına sahiptir. Hiç kimse, aile ve/veya topluluk zorla tahliye edilemez.

B- Türkiye'nin Konut Hakkı ile İmtihani

Seksenli yıllara gelene kadar Türkiye, Beş Yıllık Kalkınma Planları, gecekondular yasaları ve ucuz konut, kiralık konut, ucuz arsa üretimi gibi politikaları ile BM Sistemi barınma hakkı mekanizmalarına yakın durur. Hatta mevcut gecekondular stokunun iyi durumda olanlarının yıkımının konut açığını arttıracığından hareketle ıslah politikaları da geliştirir. Bu hedefe yönelik olarak ucuz kredi, aynı, teknik yardım ile gecekondulara meskenini iyileştirme olanakları tanır. Böylece 2000'lerde BM tarafından önerilecek olan Binyıl Kalkınma Hedefleri'ni¹¹³ neredeyse önceden görür. Aynı şekilde HABITAT II Eylem Planında, hükümetlere vatandaşlarının barınakları ile mahallelerini koruma ve iyileştirmeleri için konan yükümlülükleri de otuz sene öncesinden yasalarına ve kalkınma planlarına koyar. Gecekondular mahallelerindeki zorla tahliyeler ve ev boşaltmalar incelendiğinde ise uzun bir dönem Türkiye'de gecekondular yıkımı gündemde olmamıştır.

Türkiye'nin 80 öncesi gecekondular sorunu ve ucuz konut ihtiyacına yönelik politikalarından bazı önemli başlıkları buraya taşırsak, o dönemde ortaya atılmış çözüm önerileri ile uluslararası konut hakkı mekanizmaları arasındaki paralellik şaşırtıcıdır. Özellikle insan haysiyetine yaraşır bir yaşam seviyesi için toplum yararına devlet yatırımlarını önererek, ucuz konutu teşvik eden anlayış uluslararası mevzuata çok paralel gider:

- "İnsan haysiyetine yaraşır bir yaşam seviyesi...yatırımları toplum yararına' ve 'gerektirdiği önceliklerle yöneltmek...¹¹⁴"
- "Sahiplerinin oturacakları evlerle birlikte, düşük kiralı halk konutları yaparak kiranın özellikle dar gelirli ailelerin imkânlarını zorlayıcı etkisini azaltmak.¹¹⁵"
- "Gecekonduları, içinde oturanlara konut bulmadan yıkmamak. Her şeyden önce bu gecekonduların arsa mülkiyeti problemini çözmek, kamu hizmetlerini tamamlayarak durumlarını düzeltmek, ancak çok kötü olanlarını içinde yaşayanların konut ihtiyacını karşılamak suretiyle ortadan kaldırmak.¹¹⁶"

¹¹³ 2020 yılına kadar 100 milyon gecekondular sakininin yaşamlarının önemli ölçüde iyileştirilmesine yönelik hedef. Yerel yönetimler, özel sektör ve STK'lar da dâhil olmak üzere çalışmalar.

¹¹⁴ 1.Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP).

¹¹⁵ age

¹¹⁶ age

- “Konutun, yapıcı ve alıcının kredi desteği olmaksızın konut pazarına girmelerini engelleyen, pahalı bir mal oluşu, sosyal etkileri, az gelirli ailelerin bu konuda kamu yardımına olan ihtiyacı konut pazarının, Devlet müdahalesi olmaksızın, işlemlerini imkânsız kılmaktadır.¹¹⁷”

- “Bu durum ailelerin gelirlerinin önemli bir kısmını kiraya vermek veya düşük barınma şartlarına uymak zorunda kaldıklarını göstermekte ve özellikle orta ve az gelirli aileler için ağırlık taşımaktadır.¹¹⁸”

Örnekler kuşkusuz çoğaltılabilir, ancak iktidarların o zamanlardaki bakış açısını göstermesi açısından yeterlidir. İki binli yılların yasaları ile uygulamalarına dönerek aynı karşılaştırmayı yaparsak tablo tamamen değişecektir. TOKİ ve belediyelerin elini güçlendiren kentsel dönüşüm yasalarıyla TOKİ’yi yeniden yapılandıran yasalar, yukarıda incelediğimiz üzere, kentsel dönüşüm projelerini ve mahalle yıkımlarını ve ayrıca konut hakkı ile mülkiyet hakkı ihlallerini getirirler. Altyapıları tamamlanmış yerleşik mahalleler, kamu yararı gözetilmeden rant amaçlı yıkılmakta, kent yoksullarına kentin kapıları kapatılmaktadır. Hak sahibi olanlar BM standartlarına göre yaşamaya elverişli olmayan konutlara yeniden iskân edilirlerken, hak sahibi olmayanlar ile kiracılara hiçbir hak tanınmayarak kendi başlarının çaresine bakmaları istenir. ‘Prima facie’ insan hakkı ihlalleri İstanbul’un olağan görüntüleri olur. Yasalar BM Sistemi ve HABITAT Gündemi’nin yükümlülükleri açısından ‘ilerlemeci’ nitelikte değil tam aksine ‘haklardan geriye gidiş’ yönündedir. Gündem’in konut hakkı ve uygun kiralık konut ile ilgili 39 ve 40h maddeleri ile katılımçılık boyutunu öne çıkaran 68. maddesini Türkiye ihlal etmektedir. Ayrıca, İstanbul Habitat Gündemi ile ortaya konulan yerel yönetimlerin üstünlüğü ilkesi de, tüm karar ve uygulama mekanizmalarını elinde bulunduran merkezi TOKİ yönetimi (artık Şehircilik Bakanlığı yetkili) karşısında anlamını yitirmiştir. BM-İnsan Yerleşimleri Birimi Habitat’a konut hakkı alanında danışmanlık yapan AGFE (Advisory Group on Forced Evictions) İstanbul Heyeti’nin 2009 tarihli İstanbul Raporu’ndaki¹¹⁹ doğru tespitiyle, HABITAT Küresel Eylem Planı da, İstanbul Deklarasyonu da ve HABITAT II Gündemi de bizzat 2000’lerin İstanbul’unda ihlal edilmiştir.

Yukarıda incelenen ESKH Komitesi’nin 4 numaralı Genel Yorum’da getirdiği elverişli konut hakkı şartlarını KD uygulamaları çerçevesinde incelediğimizde, Türkiye, 5 maddeyi açıkça ihlal etmektedir:

1. Kullanım Hakkının Yasal Güvenliği: Yeniden iskân edilen gecekondü nüfuslarının evlerinin tapuları resmen kendi üzerlerinde değildir; 15 yıllık ödemeleri bitmeden tapu sahibi olamazlar. Aileler maddeten zor şartlarda olup icra riski altında olduklarından yasalar ile güvence altına alınmış bir hakka sahip değildirler. Nitekim AGFE İstanbul Raporu (2009) da buna dikkat çekerek ailelerin ikinci bir zorla tahliye tehdidi altında olduğunu belirtmiştir.

2. Hizmet, malzeme, tesis, altyapı: TOKİ konutlarının standartları niteliksizdir.

¹¹⁷ 2.BYKP.

¹¹⁸ age

¹¹⁹ UN-HABITAT AGFE Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme. Mission to Istanbul, June 2009 http://www.unhabitat.org/downloads/docs/10008_1_593995.pdf

(TOKİ'nin alt gelir gruplarına yönelik tüm inşaatları sorunludur¹²⁰).

3. Maddeten karşılanabilirlik: Konutların kredi taksitlerini maddi olarak ödeyemediklerinden açlık sınırında yaşamakta, konutlarını elden çıkartmak zorunda kalmaktadırlar.

4. Konutun Mevkii: TOKİ konutları mevkii olarak işe erişime uzaktır. Ulaşım giderleri maddi külfet olmaktadır¹²¹.

5. Kültürel Yeterlilik: KD alanlarında yaşayan insanlar, kültürlerine de yaşam tarzlarına da hiç uymayan konutlara mecbur edilmişlerdir. Kalabalık aile yapıları ve kültürleri dikkate alınmamıştır. Avlulu özgün evlerde yaşayan Romanlar da, bahçeli ev düzenine yatkın ve kültürel pratikleri için geniş kamusal alanlara ihtiyaç duyan Kürt nüfuslar da çok katlı, sıkışık, yeşil yoksunu TOKİ bloklarına mahkûm edilmişlerdir.

7 numaralı Genel Yorum bağlamında ise, TOKİ ve yerel yönetimler, KD uygulamaları sonucunda zorla tahliye ile ilk dereceden insan hakları ihlalleri işlemektedir. Ayrıca, insanların kendi rızaları ile evlerini sattıkları ya da belediyeler ile anlaştıkları vakalar her ne kadar 'zorla tahliye' olarak adlandırılmasa da, Sulukule örneğinde incelendiği üzere ve AGFE Heyetinin bulgularına göre, kentsel dönüşüm projelerine isteyerek onay veren kesim küçük bir azınlıktır ve insanların çoğu devlet yetkilileri ile anlaşma imzalamaya zorlanmışlardır¹²².

BM-Habitat AGFE Heyeti İstanbul Raporu, KD uygulamalarının ihlal ve mağduriyetlerine dikkat çekerken, gerçekçi tavsiyelerde de bulunur. Raporda, İstanbul'da bulunan gecekondu alanlarının Güney ve Güneydoğu Asya'da bulunan gecekondu alanlarından çok farklı olduğu, sıkışık, altyapısı bulunmayan, çevresel olarak çöküntü alanı haline gelmiş ve hiçbir hizmet alamamaktan ötürü olabilecek en kötü durumdaki bu alanların aksine, ziyaret edilen gecekondu bölgelerinin, düzgün konutlar olduğu, belediyelerce yapılmış yolları, açık alanları, okulları, elektriği, suyu, çöp toplama alanları, dükkânları, ağaçları (meyve ağaçları da) bulunan alanlar olduğuna dikkat çekilir, mahalle atmosferi ve güçlü sosyal bağlar da önemli nitelikler arasında sayılır¹²³. Bu durumda, gecekondu ve benzer yerleşim alanlarının yıkılarak çok katlı blokların inşasından ibaret olan kentsel dönüşüm pratiklerinin değiştirilmeleri tavsiye edilir. Bu uygulamaların yerine, mahalle iyileştirme politikalarının benimsenmesi ve kredi desteği ve teknik yardımın yanı sıra, yoksulluk ve kaynak yokluğunun alt gelir grubu mahallelerinin kalıcı öğeleri olmaları nedeniyle, yerleşimde yaşayanlara yönelik gelir artıcı ve istihdam yaratıcı bütüncül bir politikaya öncelik verilmesi de önerilir. Böyle bir politika ile deprem riskinin de azaltılabileceği belirtilmektedir. Raporda ayrıca, ilgili topluluklar ve

¹²⁰ http://www.gunisigazetesi.net/elazig_haberleri.php?haber=toki-konutlarinin-catisi-uctu

¹²¹ Beyoğlu'nda ve kent merkezinde çalışan Sulukuleliler'in 45 km. ötedeki Taşoluk'a ulaşmaları 2 saat almakta dahası gece 12'den sonra toplu ulaşım bulunmamaktadır. Ayazmalılar, işe erişim için Bezirganbahçe'den 2-3 vasıta kullanmak zorunda kalırlar.

¹²² UN-HABITAT AGFE Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme. Mission to Istanbul, June 2009 http://www.unhabitat.org/downloads/docs/10008_1_593995.pdf

¹²³ age s.38

vatandaşların sürecin planlama, tasarlama ve uygulama aşamaları ile kontrol etabında katılımcı yöntemlerle yer almalarının sağlanması da tavsiyeler arasındadır¹²⁴.

AGFE Heyetinin vardığı en önemli nokta İstanbul'da zorla tahliye ve ev boşaltmaların gerçekleştirilmekte olduğudur. Elde edilen bulgular ışığında Türkiye, taraf olduğu BM-Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Sözleşmesi Madde 11/1 ile 4 ve 7 no'lu Genel Yorumları ihlal etmektedir. Ayrıca, uluslararası standartlara göre iyi nitelikte olan ve kolaylıkla onarılabilecek durumdaki konutların toptan yıkımı Binyıl Gelişim Hedefi 7'yi olumsuz etkilemektedir. Bütün taraflardan ve yapılan ziyaretlerden toplanan deliller göstermektedir ki, 1996'da İstanbul'daki Habitat II Konferansı'nda imzalanan HABİTAT Gündemine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ilerleyici konut hakkı açısından saygı göstermemektedir. Bu süreç, ardı ardına yapılan yeni yasalar ile HABİTAT Gündemi'nin tam aksine haklardaki kazanımdan geriye bir gidişattir. Bu bağlamda, yeni yasalar, özellikle 5366 sayılı Yasa ile 5393 sayılı Yasa Madde 73'ün yasal çerçeveleri konut hakkı kazanımlarından geriye gidişin önemli araçlarıdır. Maddi olarak ulaşılabilir konut hakkı HABİTAT Gündemi'nin 85-90-91 ve 142. maddelerinde yer alırken, 68(g) ve 40 (h) maddeleri maddeten kiralamaya elverişli konut miktarını arttırmayı alternatif olarak öne sürer. 'Maddi olarak erişilebilir/satın alınabilir konut hakkı' HABİTAT Gündemi'nde konut hakkının en önemli yönü olarak ele alınır ve bu hedefin gerçekleşmesi için katılımcı yöntemler önerilir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin uygulamaları HABİTAT Gündemi'nin bu kriterlerine de saygı göstermemektedir¹²⁵. Kısaca, 2000'lerin Türkiye'si BM Sistemi'nin Yaşamaya Elverişli Konut Hakkı'ndan sınıfta kalmıştır.

VI- Kent Hakkını Gündeme Taşımak

Türkiye'deki gecekondular ve ucuz konut açığı bir sonuçtur, çok paradoksal gelse de, gecekondular, özellikle 50'li yıllardan itibaren 2000'lere kadar devlet tarafından üretilmiş bir çözümdür. 1950'lerde, ucuz emek gücü sayesinde fabrikalarının çarklarını çevirebilen düzen, sanayileşmesini gecekondular üzerinden kurmuştur. Emekçilerin ucuz konut hakkını bir sosyal devlet politikası olarak benimsemek ve bir sosyal konut politikası yapılandırmak yerine, hazine arazilerinin gecekondular mahallelerine dönüşerek barınma hakkının böyle maliyetsiz bir yöntemle yerine getirilmesi iktidarların işine gelmiş, gecekonduları görmezden gelmeyi tercih etmişlerdir. Gecekondular bir yoksulluk sorunu olduğu için, arsa üretimi, imar affı vb. gibi araçlarla da çözümlenememiştir. Seksenlerden itibaren ise yine başka bir sorun gecekondular üzerinden çözümlenmiş, gecekondular nüfusları kentsel rantta ortak edilerek dönemin ekonomik darlıkları karşısında memnuniyetsizliklerinin giderilmesi sağlanmış, ayrıca sistem içinde tutulmaları da bu şekilde mümkün kılınmıştır. Seksenlerin ortaları ile 90'lar, Doğu ve Güneydoğu'daki düşük yoğunluklu bir iç savaşın sonucunda köy yakma, devlet ve PKK şiddeti, zorla yerinden etme gibi etmenlerin tetiklediği travmatik bir iç göç sahne yıllardır. İstanbul açısından, iç göçle hazırlıksız gelen yoksul ve yoksun nüfuslar ucuz konut ihtiyaçlarını kentin tarihi bölgelerindeki çöküntü alanlarında (Tarlabası, Fener, Balat, Ayvansaray, Süleymaniye,

¹²⁴ age

¹²⁵ age s.36.

Kumkapı...) veya Ayazma gibi çeperlerdeki gecekondu bölgelerinden sağlamışlardır. Bu yıllarda İstanbul, çadır ve barakalar ile dolmamışsa, bunu yukarıdaki mahallelerdeki uygun barınma şartlarına borçludur. Öyleyse, çok paradoksal bir şekilde, hemen her dönemde gecekondu bu ülke için 'sorun'dan ziyade 'çözüm' olmuştur diyebiliriz.

Ne zamana kadar?

Kentsel rantın bütçe açıklarının finansmanında kullanılacağı, küresel kent hayallerinin İstanbul'u sahneye çıkarttığı, sanayinin kenti terk etmeye başlayarak İstanbul'un sanayi kentinden ziyade turizm kenti, finans merkezi vb. işlevlerle yapılandırılmaya başladığı yıllara kadar. Bu yıllara kadar gecekondu mahallelerine göz yumulmuştur. Giderek genişleyen kentin çeperlerinin merkezi konuma gelmeleriyle, gecekondu yerleşimleri göze batmaya başlar, tıpkı potansiyel turizm merkezleri olarak tarihi bölgelerdeki mahalleler gibi. Üstelik bu dönemde ucuz işgücüne de artık ihtiyaç kalmamıştır. Gayrimenkul ve emlak sektörleri ile işbirliğindeki iktidarın gözünde, bu yerleşimlerde yaşayanlardan ziyade yerleşimlerinin arsaları önem kazanır. Yasalardan da okuduğumuz gibi, önceki dönemlerin plan ve yasalarının öznesi gecekondu sakini iken, son dönem yasalarının öznesi gecekondu alanı olur; özne olarak 'mekân', özne olarak 'insan'ın önüne geçmiştir. Bu yerleşimlerin sakinleri yok sayılarak, yerleşim yerleri boş arsalar gibi her türlü imar planı yapılmaktadır. Yine bu dönemde, mücadele edilmesi gerekenin yoksulluk ve yoksulluğun ardındaki şartlar olduğu tamamen göz ardı edilerek, mücadele bambaşka bir alana çekilir; gecekondu her çeşit suç yatağı, gecekondu da potansiyel suçlu ilan edilerek gecekonduya savaş açılır, yoksulluğa değil. Gecekondu şimdi 'sorun' olmuştur. Araçsallaştırılarak TOKİ'nin hizmetine sunulan yasalarla TOKİ'nin müdahale alanı genişletilir, gücü artırılır ve TOKİ neredeyse ülkenin tüm topraklarının tek karar verici erki olur. Hukuk ve sosyal adalet yaralanmıştır. Otuzlardan başlayarak devam edegelen barınma ihtiyacına bakış, 2000'lerde 'barındırmama', 'yıkma', 'zorla tahliye' ve 'yerinden etmeye' dönüşür. TOKİ'lere yeniden iskân, çözüm değil bir dizi çözümsüzlük ve mağduriyet üretir; öte yandan mücadele alanı yanlış seçildiğinden, yoksulluk da katmerleştirilerek apartman konutlarına taşınmış olur, ödenemeyen krediler ve icralar sonucunda da oradan kentin çeperlerine transfer olacaktır.

Kent giderek ayrıştırılmış, tek boyutlu, tek sınıflı, tek renkli yeknesak bir sterillik ile sermayenin hizmetine sunulurken, tüm sosyal ve kültürel boyutlarıyla, yıllar boyu oluşmuş dayanışma ve komşuluk ilişkileriyle, sosyal bağları, yerleşik kültür pratikleri ile bir yaşam alanı olan mahalle yok edilmektedir. Oysa kent çoğulcu, çok kültürlü ve çok sesli olmalı, kentsel politikalar Kentsel Şart'ta dile geldiği üzere, bu doğrultuda inşa edilmelidir:

"Kentsel politikaların temel amacının sosyal ve mekânsal uyum olduğunu bir kez daha vurguluyoruz. Kentlerimiz ve kasabalarımız, her türlü sosyal ortamdaki insanların her gün birbiri ile harmanlandığı ve insanların yaşadığı, çalıştığı, çok nesilli, çok kültürlü ve çok dinli yerlerdir¹²⁶."

¹²⁶ <http://www.mimarlarodasi.org.tr/UIKDocs%5Ckentselsart2.pdf>

Barınma her ne şekilde olursa olsun (yasadışı iskân ve işgal de dâhil), uluslararası insan hakları hukukunda mülkiyetten bağımsız bir haktır. Barınma hakkının geliştirilerek bugün geldiği noktadaki tanımı ile yaşamaya elverişli konut hakkı, temel bir insan hakkıdır. Kentsel dönüşüm her ne kadar kanunlar vasıtasıyla uygulandığından yasal gözükse de meşru değildir, çünkü temel bir insan hakkı olan konut hakkını ihlal etmektedir. Ancak, sadece elverişli konut ya da barınma hakkını ihlal etmekle kalmamakta, bunun ötesinde bir başka hakkı, kişinin kendi yaşamını kendinin istediği biçimde, istediği yaşam pratikleri ve sosyal ve ekonomik ilişkilerle seçme hakkını da ihlal etmektedir. Kentin nimetlerinden, olanaklarından eşit paylaşım talep etmenin ötesinde, yaşadığı mekânı ve kenti kendi arzuları doğrultusunda şekillendirme hakkı olarak burada bambaşka bir insan hakkı ortaya çıkar. Ayazmalının Bezirgânbağçe'ye, Sulukuleli'nin Taşoluk'a gitmeyerek yerinde kalma talebi demokratik bir haktır, Başbüyükülülerin burunları dibine dikilen 'kentsel silolar'da yaşamak istememeleri de. Tarlabaşı, Süleymaniye, Fener-Balat Ayvansaray ve diğerleri yenilenirken bu yenilemenin nasıl yapılması gerektiğine ev sahibi, kiracısı orada oturanların karar verebilmeleri, ya da Ataköylülerin sahillerine, sanatseverlerin Emek Sineması'na sahip çıkmaları veya kentlilerin üçüncü köprüye karşı durmaları da böyle bir hakkın meşru talepleridir. İnsan haklarına dayalı demokratik bir kentin inşası ancak sakinlerinin karar mekanizmalarında katılımcı oldukları bir kent ile başarılıdır, bu sadece varolan kentsel mekânı kapsamaz, üretilecek mekânı da içerir. Kentsel mekânın üretimi ve yeniden üretimi üzerindeki söz sahipliği, küresel sermaye, devlet plancıları ve ranta odaklı mimarlara ait değil, kentin kullanıcıları olarak kentlilerin kendine aittir. Ve bugünkü mücadele de konut hakkının ötesinde böyle bir kent hakkı mücadelesi, kısaca, bir demokrasi mücadelesidir.

İstanbul'da TOKİ ve yasaları vasıtasıyla uygulanmakta olan ve kentin kapılarını emekçiler ile alt gelir gruplarına kapatan, antidemokratik bir şekilde kenti salt üst gelir gruplarının arzuları doğrultusunda yeniden tanzim eden kentsel dönüşüm uygulamaları, neoliberal iktidarın yeni iskân politikası olarak hedefe kentin yoksulları ile emekçilerini koymuştur. Ancak bundan öte, kentin kendisi de hedeftedir; çünkü giderek ayrışan, giderek bölünen ve sadece belirli sınıfların hizmetine sunulan kent tahminlerin aksine emniyetli bir yer olmayacaktır. Bu nedenle TOKİ modeli çökmeye mahkûmdur; ya kent ile birlikte çökecek ya da demokrasi kazanıp kenti yeniden inşa edecektir, ama bu kez TOKİ olmadan.

Son Söz

Yepyeni bir Anayasa için kolların sıvandığı bu günlerde, 82 Anayasası'nda yer alan ve aslında 61 Anayasası'ndaki konut hakkı yükümlülüklerinin de gerisinde olan (çünkü bir önceki anayasada bulunan 'yoksul' ve 'dar gelirlili' sözcüklerinin maddeden çıkartılması ile devletin bu kesimlere olan pozitif yükümlülüğü ortadan kalkmıştır) 56. ve 57. maddelerin yukarıda kabaca değinilen ulusal üstü konut hakkı (yaşamaya elverişli konut hakkı) normları doğrultusunda değiştirilmeleri ve ayrıca zorla tahliyelerin ilk dereceden insan hakkı ihlali olduğunun da anayasa tarafından tanınması gerekmektedir. Kentsel mekânın düzenlenmesi

ve üretiminde ise kentlilerin söz sahibi olacakları bir düzenleme yeni anayasaya mutlaka girmelidir.

Umuyoruz ve diliyoruz ki, barınma/konut hakkının ötesinde, kent hakkı da anayasa tartışmalarında yerini bulsun. Bu bağlamda, nasıl bir kent istediğimiz sorusuna gelirse, aşağıda başlıklarını kısaca sıraladığımız 2010 tarihli Mexico City Kent Hakkı Şartı¹²⁷ önemli bir kilometre taşı olarak ilgiyi ve incelenmeyi hak etmektedir:

I. İnsan Haklarına Dayalı Bir Kent: İnsan haklarının tüm kentte bütüncül uygulanaşı

- Siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ayrımcılık yapılmadan gerçekleştirilmeleri
- Kentteki herkesin, kişisel ve kolektif düzeylerde, onurlu ve kaliteli bir yaşam sürebilmesine yönelik koşulları yaratmak.

II. Herkesin Kenti: İçerici, eşitlikçi ve sosyal dayanışmacı bir kent

- Kentsel arazi ve mekânın bölüşümü ve düzenlenmesi ile kentin sunduğu ortak malların, hizmetlerin ve olanakların kamu yararını önceleyen bir şekilde eşitlikçi kullanımı.

III. Hukuki Güvenceler ile Katılımcı Mekanizmalara Sahip Bir Kent

- Kentin tüm sakinlerinin barış ve onur içinde yaşayabilecekleri bir düzeni yaratmak ve yasal güvenliği olan bir konut hakkını garantiye almak üzere, spekülasyon/ kentsel ayrışma/ dışlanma/ zorla tahliye ve yerinden etmelere karşı hukuki güvenceleri ve katılımcı mekanizmaları yaratmak.

IV. Demokratik ve Şeffaf bir Kent Yönetimi

- Kamu politikalarının, kentsel planlamanın, bütçelendirmenin ve kent süreçlerinin kontrolünün tasarlanmasında, uygulanmasında, izlenmesinde ve değerlendirilmesinde vatandaşların katılımını en yüksek karar alma seviyelerinde sağlama.

V. Kendine Yeterli ve Çevresel Olarak Sürdürülebilir Bir Kent

- Kaynaklarını toplumsal sorumluluk ile kullanan,
- Sağlıklı ve yaşanabilir bir çevre sağlayan,
- Kentteki tüm kişi ve toplulukların eşit şartlarda gelişmeleri temin eden,
- Kentsel gelişmenin kırsal topluluklar, doğal ve tarihi değerler, ekolojik rezervler, diğer kentler ve gelecek nesiller aleyhine olmamasını sağlayacak tedbirleri alan bir kent

Tüketim ve tüketicilik değerleri üzerinden tasarlanmış, rastlantı, temas ve buluşma mekânları ile itiraz ve direnişlerimizin kamusal alanlarından yoksun ve küresel sermaye, üst gelir grupları, gelip geçici turistlerin zevklerine göre dizayn edilmiş Disneyland kentlerde yaşamak istemiyorsak, adil, eşitlikçi, demokratik ve sürdürülebilir kentler Türkiyeyi yaratmak üzere yola çıkmalı ve en çok ihmal edilmiş hakkımızı inşa etmeye başlamalıyız:

¹²⁷ http://www.plannersnetwork.org/publications/2010_summer/wigle_zarate.html

“Ne tür bir kent istediğimiz sorusu ne tür toplumsal bağlar, doğa ile ilişki, yaşam biçimleri, teknolojiler ve arzulan estetik değerler sorusundan ayrılamaz. Kent hakkı, kent kaynaklarına ulaşma özgürlüğünden çok öte bir şeydir: Kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır. Ayrıca bireyselden çok ortak bir haktır çünkü bu dönüşüm kaçınılmaz olarak kentleşme süreçlerini yeniden şekillendirmek üzere ortaklaşa bir gücün kullanımına dayanır. Kentlerimizi ve kendimizi yapma ve yeniden yapma özgürlüğünün en değerli ama aynı zamanda en çok ihmal edilmiş insan haklarımızdan biri olduğunu ileri sürmek isterim.¹²⁸”

KAYNAKÇA

Ah, Güzel Tozkoparan', *Atlas Dergisi*, Sayı 195, Haziran 2009.

<http://www.kesfetmekicinbak.com/kultur/others/08707/>

Aslan, Şükrü. 1 Mayıs Mahallesi 1980 Öncesi Toplumsal Mücadeleler ve Kent, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

Atayurt, Ulus. 'İlkel Birikimin Aracı Olarak Kent', *Yeni Yol* Sayı 35.

Atayurt, Ulus. 'Bereketli Topraklar Üzerinde', *İstanbul*, Ocak 2007 sayı 58

Aydın, Muharrem. 'Gaziosmanpaşa'yı kimse tanıyamayacak', *Hürriyet*, 28.04.2008

Bartu Candan, Ayfer. Kolluoğlu, Biray. 'Emerging Spaces of Neoliberalism', *New Perspectives on Turkey*, vol. 39;2008.

Bayraktar, Erdoğan. 'TC Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)' Bakanlar Kuruluna Sunum', 12.09.2005. <http://www.toki.gov.tr/page.asp?id=130Muğla>

Brenner,Neil. Marcuse Peter. Mayer Margrit. 'Cities for people, not for profit' *City* 13:2, 2009.

Çavuşoğlu, Erbatır. 'İslamcı Neo-Liberalizmde İnşaat Fetişisi ve Mülkiyet Üzerindeki Simgesel Hâle', *Birikim* sayı 270

Davis, Mike. Gecekondu Gezegeni (çev. Gürol Koca), Metis, İstanbul 2006.

Doğan, Ali Ekber. Eğreti Kamusal Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik, İletişim Yayınları, İstanbul 2007,

Geray, Cevat. 'Toplumsal Konut Yöneltileri ve TOKİ'nin Tutum ve Yöneltilerindeki Son Değişiklikler', Kent ve Planlama Geçmişini Korumak Geleceği Tasarlamak, Ayşegül Mengi (ed.), İmge, Ankara 2007.

Gürlek, Harun. AKP'nin Müteahhitleri, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2008.

Harvey, David, 'Kapitalist Kent'(çev.Ebru Kılıç), *New Left Review 2008-Türkiye Seçkisi*, Agora Kitaplığı, İstanbul 2009.

Hasan, Arif. 'The World Class City Concept and its Repercussions on Urban Planning for Cities in the Asia-Pacific Region', IAPS-CSDE Network Symposium, İstanbul 12-16 Ekim 2009

¹²⁸ David Harvey, 'The Right to the City', *New Left Review* 53, September.-October 2008

<http://www.newleftreview.org/?page=article&view=2740> (yazarın çevirisi)

Türkçesi: David Harvey, 'Kapitalist Kent', (çev. Ebru Kılıç), *New Left Review 2008-Türkiye Seçkisi*, Agora Kitaplığı 2009.s.182.

- İnce, Elif. 'Sulukulelilerin Evleri Kuraya Kaldı', Radikal, 7.01.2012
- Karayalçın, Murat. Konut Bunalımı Kent Rantları ve Proje Muhafızları, Ankara 2009.
- Keleş, Ruşen. TOKİ Gerçeği Paneli, Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, 6 Mart 2009.
- Keyder, Çağlar. 'Arka Plan', İstanbul Küresel ile Yerel Arasında (çev. Sungur Savran), Çağlar Keyder (ed.), Metis, İstanbul 2000.
- Keyder, Çağlar. Ulusal Kalkınmacılığın İflası, Metis, İstanbul 1993.
- Klein, Naomi. The Shock Doctrine, Penguin Books, London 2007
- Kurtuluş, Hatice. 'Kentsel Donusumun Gelisim Sureci', İÜ-SBF Sempozyumu: İstanbul'da Sosyo-Mekânsal Değişim, 10 Ekim 2008
- Kuyucu, Tuna. Poverty, Property and Power: Making Markets in Istanbul's Low Income Informal Settlements (yayınlanmamış doktora tezi), University of Washington, Seattle 2009.
- Küey, Hilal. 'Herşey kitabına uygun', Radikal2,11.10.2009
- Niğbolu, Seda. 'Dikey kentleşmeye yeşil çözümler',Radikal Cumartesi 17.05.2008.
- Öktem, Binnur. 'Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri', *Planlama Dergisi* 2006/2.
- Şengül, H.Tarik. Kentsel Çelişki ve Siyaset Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi, İmge, Ankara 2009.
- Tabak, Seda. Kartal Kentsel Dönüşümü, Hürriyet,13.08.2010
- TOKİ 'şato' gibi 179 karakol yapıyor, Radikal, 07.08.2010.
- Turan, Menaf. Türkiye'de Kentsel Rant Devlet Mülkiyetinden Özel Mülkiyete, Tan Kitabevi, Ankara 2009.
- UN-HABITAT AGFE Report to the Executive Director of the UN Habitat Programme.
- Mission to Istanbul, June 2009 http://www.unhabitat.org/downloads/docs/10008_1_593995.pdf
- Uyar, Lema (ed.). Birleşmiş Milletlerde İnsan Hakları Yorumları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.
- Yapıcı, Mücella. 'Yuvarlak Masa Toplantısı', *İktisat Dergisi* Özel Sayı 499,s.18, Eylül-Ekim 2008.
- Yıldız, Erdoğan(Gülsuyu Yardımlaşma Derneği). 'Yuvarlak Masa Toplantısı', İktisat Dergisi özel sayı 499,Eylül-Ekim 2008.
- Yıldız, Yılmaz. 'İstanbul Kentsel Dönüşümle Trilyonlarca Dolar Kazanır',Yeni Şafak,11.08.2008.
- Yüzüak, Özlem. 'Mücella Yapıcı: Kentsel Dönüşüm... Ama nasıl?', Cumhuriyet, 27.11.2008

ELEKTRONİK KAYNAKLAR (Erişim - Aralık 2011):

AK Parti 7,5 yılda 30,7 milyar dolarlık özelleştirme yaptı:<http://www.milliyet.com.tr/ak-parti-7-5-yilda-30-7-milyar-dolarlik-ozellestirme-yapti/ekonomi/sondakika/13.05.2010/1250355/default.htm>

Erdoğan Bayraktar, İstanbul'da ARTIK eylem zamanı,
http://www.erdoganbayraktar.com/tr/yazilar/istanbulda_eylem_zamani.html

Ayşe Çavdar-Ulus Atayurt, <http://www.archplus.net/index.php?s=Publikationen&c=234>

<http://ekonomi.haberturk.com/emlak-mortgage/haber/529222-divan-i-lugatit-toki>

<http://febayder.com/>

<http://www.ihop.org.tr/dosya/ESKHK/ESKHKG07.doc>

http://www.legalisplatform.net/hukuk_metinleri/5998%20Sayılı%20Yasa.pdf

<http://www.mimarlarodasi.org.tr/UIKDocs%5Ckentselsart2.pdf>

<http://www.politeknik.org.tr/site/index.php/bilgi-belge/29-kentleme/753-tmmob-2-ankara-kent-sempozyumu-sonuc-bildirgesi.htm>

http://www.plannersnetwork.org/publications/2010_summer/wigle_zarate.html

<http://www.planlama.org/new/guncel-haberler/tas-atan-cocuklar-icin-kentsel-donusum.html>

<http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5366.html>

<http://www.toki.gov.tr/programlar/uygulamatakip/ilharita.asp>

TOKİ'den Sinpaş'a Ataköy Kıyağı <http://www.turktime.com/default.asp?page=haber&id=100545>

http://www.yapi.com.tr/HaberDosyalari/Detay_tarlabasi-projesinde-temel-amac-kente-entegrasyonu_1342.html?HaberID=81383

<http://www.turktime.com/haber/sulukule-nin-rantsal-donusumu-romanlar-toki-evlerine-akp-liler-sulukule-ye/49745, 18.03.2009>

http://www.yapi.com.tr/HaberDosyalari/Detay_tarlabasi-projesinin-hakla-adaletle-iligisi-yoktur-asli-ranttir_1344.html?HaberID=81383